

Zie eens

Versie februari 2026

Inleiding

Zomer 2025 is er een [leerplankader](#) voor een christelijke SoVa-methode opgeleverd die is ontwikkeld in opdracht van de SLRO. Dit leerplankader dient als instrument dat scholen kunnen gebruiken om (bestaande) lesmethodes te toetsen op visie en inhoud. Daarnaast kan het dienen als uitgangspunt tot gesprek met uitgevers. Uiteraard bepaalt een school zelf hoe belangrijk zij de aspecten die in het leerplankader staan vinden. Wanneer een aspect dat de school relevant vindt niet of alleen impliciet aan bod komt in de methode, kan een school zelf bepalen hoe zij dat aspect toevoegen in de lessen. Het hoeft niet te betekenen dat een methode niet geschikt is voor de school.

In het voorliggende document wordt de methode 'Zie eens' door de uitgever zelf getypeerd op basis van de meest relevante aspecten uit het leerplankader. Onderwijsadviseurs van KOC (Ben Evink) en Driestar educatief (Bertine Haverhals), hebben de beschrijvingen van de uitgevers doorgenomen en vergeleken met de methodes. Zij bevestigen dat de beschrijvingen een goed beeld geven van de methode. Daarnaast hebben zij een samenvatting van die beschrijvingen gemaakt die je in een overzichtsdokument van vijf SoVamethoden vindt. Alle documenten zijn te vinden op de webpagina <https://slro.nl/cases/analyse-van-vijf-sova-methoden/>.

De SLRO is de uitgever erkentelijk voor zijn medewerking aan dit onderzoek en deze vergelijking. We hopen dat het scholen helpt om een keus te maken voor een methode voor de eigen school.

Voor een beschrijving van de methode op de site van de SLRO zie <https://slro.nl/leermiddelen/zie-eens/>

1. Zijn er ontwikkelingen geweest of gaan die komen bij je methode?

De leerlijn is vooralsnog compleet en beschikbaar.

2. Welke tijdsinvestering vraagt de methode?

Per lesperiode van vier weken zijn er twee contactmomenten met leerlingen. Afhankelijk van de leeftijd duurt een les (eens per twee weken) tussen de 30 en 45 minuten. Daarnaast zijn er (niet groepsgebonden) opdrachten die leerkrachten zelfstandig, met een collega of met het team uitvoeren. Tot slot voert elke leerkracht per lesperiode een individueel gesprekje (5 minuten met 3 tot 6 leerlingen).

Vragen naar aanleiding van het leerplankader christelijke SoVA-methode:

3. Wat vind je van de uitkomsten van de inventarisatie die vooraf is gehouden?
Herken je de resultaten in de praktijk?

Zie eens is hierin niet meegenomen. Niet van toepassing derhalve.

4. Mens- en wereldbeeld

1. Welk mens- en wereldbeeld zit er achter je methode?

De leerlijn hanteert een mens- en wereldbeeld waarin het kind wordt gezien als een uniek individu met eigen gevoelens, karaktersterkten en ontwikkelingsmogelijkheden. In dit beeld staat de persoonlijke groei centraal: kinderen worden aangesproken op hun vermogen tot zelfreflectie, empathie, samenwerking en het omgaan met emoties. De leerlijn stimuleert het kind om zichzelf en anderen beter te leren kennen, en draagt bij aan een veilige en ondersteunende groeps cultuur.

De wereld waarin het kind opgroeit, wordt benaderd als een sociaal netwerk waarin het leren samenleven en het oefenen in sociaal gedrag essentieel zijn. Door verhalen, kringgesprekken en spelvormen worden kinderen ondersteund in hun sociaal-emotionele ontwikkeling, met een positieve kijk op groei, leren en relaties. Er is aandacht voor gevoelens als angst, moed, vreugde en boosheid, en hoe kinderen hierin een weg kunnen vinden met hulp van anderen.

Tegelijkertijd blijft het wereldbeeld in de leerlijn algemeen pedagogisch en psychologisch van aard. Het document benoemt geen expliciete visie op mens en wereld vanuit een religieus, levensbeschouwelijk of metafysisch perspectief. Fundamentele vragen als 'Wie ben ik?' en 'Wat is mijn plaats in het grotere geheel?' worden wel impliciet aangeraakt, maar niet verbonden aan een transcendente werkelijkheid of een groter zingevingskader.

Reformatoische scholen verrijken bovenstaande met hun eigen Bijbels gefundeerde uitgangspunten, zoals:

- De mens als schepsel van God,
- Verantwoordelijkheid voor de naaste,
- Gebrokenheid van de wereld én hoop op herstel,
- Het leven onder Gods leiding en voorzienigheid.

2. Hoe komt dat in de praktijk tot uiting?

- Het mens- en wereldbeeld komt in de praktijk tot uiting door de wijze waarop de leerlijn leerlingen uitnodigt tot **zelfinzicht, emotionele reflectie en sociale interactie**. De aanpak is ervaringsgericht, betekenisvol en afgestemd op de ontwikkeling van het jonge kind. Concreet zien we dit op de volgende manieren terug:
- **Verhalen als verkenningsruimte**
De 90 verhalen dienen als herkenbare en veilige context waarin kinderen thema's zoals angst, verdriet, moed, verbondenheid, vriendschap en hulpvaardigheid kunnen verkennen. De verhalen spiegelen gevoelens en gedragingen, zodat kinderen zich kunnen identificeren met personages en vanuit daar leren reflecteren op hun eigen beleving.
- **Kringgesprekken en reflectievragen**
De leerlijn nodigt uit tot open gesprekken met vragen als "Wat zou jij doen?" of "Hoe voel je je als iemand jou helpt?" of "Hoe kun je het anders doen?" Daarmee wordt het kind serieus genomen als denkend en voelend wezen, dat in dialoog met anderen leert wie het is en hoe het in relatie staat tot anderen.

- **Ruimte voor verschillen**
Kinderen worden aangesproken op hun unieke 'karaktersterkten', op hun 'omgevingsvoorkeuren', 'motivatie'; 'distress', 'perceptie', 'communicatiekanaal.' Die worden benoemd, verkend en geoefend in concrete situaties. Er is geen standaardbeeld van 'hét kind, of dé leerling', maar ruimte voor verschillen in aanleg, gedrag en groei.
- **Spel, beweging en creatieve werkvormen**
Via bewegingsactiviteiten, spelopdrachten en creatieve verwerkingsoefeningen krijgen kinderen gelegenheid om gevoelens te uiten, zichzelf te ervaren in relatie tot anderen en nieuwe gedragingen te oefenen in een veilige setting.
- **De rol van de leerkracht als begeleider**
De leerkracht wordt voortdurend gestimuleerd om met een open, reflectieve houding te observeren, mee te bewegen en te verwoorden wat kinderen doen of ervaren. In het materiaal wordt taal aangereikt om gedrag positief te benoemen en kinderen opbouwend aan te spreken. De leerkracht is daarbij in staat, vanuit zelfzorg, open te zijn naar de kinderen en ontmoetingen te hebben met elke leerling.
- Kortom, de leerlijn vertaalt haar mensbeeld in een pedagogische praktijk waarin het kind wordt gezien als waardevol, relationeel en in ontwikkeling, en waarin groei plaatsvindt door ontmoeting, beleving en reflectie.

3. Hoe kan een school die uitgaat van het mens- en wereldbeeld dat beschreven is in het leerplankader, je methode gebruiken op een manier dat het daarmee overeenkomt?

De leerlijn biedt een sterke pedagogische en didactische basis die goed aansluit bij een christelijk mens- en wereldbeeld wanneer het zorgvuldig wordt ingebed in de schoolpraktijk. Een school die uitgaat van het reformatorisch mens- en wereldbeeld kan de leerlijn gebruiken op een manier die daarmee overeenkomt, door:

1. Christelijke duiding bewust toe te voegen

De leerlijn biedt ruimte voor verhalen, karaktersterkten, gesprekken over emoties en sociaal gedrag. Deze ruimte kan door de school benut worden om:

- Bijbelverhalen te koppelen aan thema's zoals vriendschap, vertrouwen, moed en vergeving.
- Gebedsmomenten te integreren, bijvoorbeeld bij lessen over angst, dankbaarheid of hulpvaardigheid.
- Bijbelse karaktervorming centraal te stellen, waarbij kinderen leren dat hun identiteit in Christus ligt en ze geroepen zijn om hun naaste lief te hebben.

2. De taal en omgangsvormen te verbinden met het geloof

De leerlijn bevordert reflectie, observatie en gesprekken met kinderen. Als leerkrachten deze gesprekken voeren met eerbied voor Gods Woord en aandacht voor de gebrokenheid en de verlossing in Christus, ontstaat er verdieping:

- Kinderen mogen leren dat ze waardevol zijn als schepselen van God.
- Moeite en falen kunnen geplaatst worden binnen de realiteit van zonde en genade.
- Goede daden worden niet verabsoluteerd, maar in het licht gezet van Gods roeping tot naastenliefde.

3. Karaktersterkten inbedden in een bijbels kader

In het document wordt gewerkt met karaktersterkten zoals doorzettingsvermogen, behulpzaamheid en eerlijkheid. Deze kunnen verbonden worden aan:

- Bijbelse noties van de vrucht van de Geest (Galaten 5:22-23),
- De opdracht tot heiliging,
- En de navolging van Christus.

Door deze koppeling expliciet te maken in lesvoorbereidingen, gebedsmomenten en (gezamenlijke) reflectie, wordt de leerlijn meer dan sociaal vaardigheidsonderwijs: het wordt vorming vanuit het Woord.

4. De rol van de leerkracht theologisch onderbouwen

De leerlijn nodigt uit tot observeren en begeleiden van kinderen. Binnen het reformatorisch onderwijs wordt de leerkracht gezien als een instrument in Gods hand. Dat betekent:

- Dat observeren gebeurt in afhankelijkheid van God en in gebed.
- Dat spreken gebeurt met een hart vol bewogenheid en eerbied.
- Dat er gezocht wordt naar vruchtbaar onderwijs, niet omwille van prestatie, maar vanuit liefde tot God en de naaste.

De leerlijn is op pedagogisch sterk en kan uitstekend functioneren binnen een school die het reformatorisch mens,- en wereldbeeld onderschrijft. Door actief Bijbelse noties toe te voegen en deze in gesprekken en lessen door te laten klinken, sluit de leerlijn aan bij de identiteit van de school en draagt ze bij aan de vorming van kinderen als schepselen van God, geroepen tot gemeenschap en dienstbaarheid.

5. In welke mate zijn de volgende uitgangspunten die de SLRO hanteert voor alle methoden die ze wil aanbevelen/laten ontwikkelen van toepassing voor je methode?

	Niet van toepassing	Een beetje van toepassing	Veel van toepassing	Volledig van toepassing	Omschrijf in deze kolom je toelichting (indien van toepassing)
Samenstelling					
1. De leerkracht houdt de regie, niet de lesmethode				x	<p>De leerlijn Zie eens geeft de leerkracht nadrukkelijk de ruimte om zelf keuzes te maken, accenten te leggen en inhoudelijk in te spelen op wat een klas of individuele leerling nodig heeft. Dat blijkt uit meerdere kenmerken van de opbouw van de leerlijn:</p> <p>1. De leerlijn is thematisch. Zie eens werkt met brede thema's en ontwikkelingslijnen, zonder deze vast te timmeren in een strak rooster of verplichte lessenstructuur. Dit betekent dat de leerkracht zelf de volgorde, werkvormen en accenten kan bepalen, afgestemd op de groep, het moment en de onderwijsvisie van de school.</p> <p>2. Observatie, ontmoeting en responsiviteit staan centraal In het document ligt veel nadruk op observeren, luisteren en aansluiten bij het kind. De leerlijn ondersteunt de leerkracht om sensitief en responsief</p>

				<p>te zijn, wat alleen kan als de leerkracht zélf aan het roer staat. De leerlijn is een hulpmiddel, geen stuurmiddel.</p> <p>3. Flexibiliteit en ruimte voor eigen duiding Juist omdat de leerlijn geen kant-en-klare werkbladen of weektaken biedt, blijft de verantwoordelijkheid bij de leerkracht liggen om in te schatten welke leerdoelen op welk moment aan de orde zijn. Deze ruimte maakt het ook mogelijk om de eerder aangevulde christelijke duiding toe te voegen: bijvoorbeeld door bij Bijbelse verhalen aan te haken of kernwaarden expliciet te benoemen.</p> <p>4. Past bij een pedagogisch sterke en bewust gekozen onderwijsvisie Zie eens sluit aan bij scholen die bewust kiezen voor pedagogische ruimte, reflectie en persoonsvorming. In dat profiel hoort een leerkracht die eigenaarschap voelt en draagt. De leerlijn is hierin dienend.</p> <p>Conclusie: De leerlijn is zó opgezet dat de leerkracht de inhoud en pedagogische lijn bepaalt. Zie eens biedt suggesties, verhaallijnen en ontwikkelingsmateriaal, maar laat de regie duidelijk bij de leerkracht. Voor scholen met een christelijke identiteit biedt dat ook de mogelijkheid om eigen accenten toe te voegen in lijn met hun mens- en wereldbeeld.</p>
2. Echt contact gaat boven virtueel contact			x	<p>De leerlijn is duidelijk ontworpen rondom echte ontmoetingen in de klas, waarbij fysieke aanwezigheid, interactie en nabijheid centraal staan. Leerkracht en leerling worden continu uitgenodigd om in de klas <i>met elkaar in contact te komen</i>: door rollenspel, observatie, gesprekken, het benoemen van karaktersterkten, en door het gebruik van verhalende personages die elk appelleren aan herkenning bij individuele leerlingen</p> <p>In Zie eens zijn er geen digitale middelen of virtuele componenten nodig om de les te geven. Er is juist sprake van ruimte voor de</p>

				<p>pedagogische sensitiviteit van de leerkracht in de directe relatie met het kind.</p> <p>Het observeren van non-verbale signalen, het inzetten van echte, betekenisvolle gesprekken en het creëren van een veilige sfeer vragen om werkelijk contact, niet om schermen, apps of digitale begeleiding.</p> <p>Dat maakt de leerlijn in haar vorm en toon passend bij scholen die bewust kiezen voor vertraging, fysieke nabijheid en authentieke relaties in de klaspraktijk.</p> <p>Dit sluit aan bij het SLRO-leerplankader waar wordt gesteld dat echte interactie <i>aansluit bij het verlangen naar pedagogische presentie en relationele nabijheid</i>, zoals die in reformatorisch onderwijs breed gedragen wordt.</p>
3. Geen individualisme, er moet voldoende ruimte zijn voor leren in gezamenlijkheid			x	<p>De leerlijn zet sterk in op onderlinge betrokkenheid tussen kinderen. In vrijwel alle lessen staan ontmoeting, luisteren naar elkaar, samenwerken en het leren van en met elkaar centraal.</p> <p>Bijvoorbeeld:</p> <p>In verhalende lessen spelen herkenbare kinderen samen situaties uit waarin emoties, karaktereigenschappen, stressgedrag, omgevingsvoorkeur, omgaan met tegenslagen en sociale dilemma's worden onderzocht en gedeeld. Kinderen spiegelen zich aan deze personages én aan elkaar.</p> <p>De leerkracht wordt aangemoedigd om actief te observeren hoe kinderen op elkaar reageren, met oog voor wederkerigheid. Daarmee wordt het leerproces niet alleen individueel gevolgd, maar als iets dat zich in de groep ontwikkelt.</p> <p>In het didactisch ontwerp is ruimte voor het delen van persoonlijke ervaringen, maar altijd in een veilige groepscontext, waardoor verbinding ontstaat en het zelfinzicht groeit via het samen reflecteren.</p> <p>De nadruk op gezamenlijk oefenen van sociale vaardigheden, zoals</p>

				<p>bemoedigen, grenzen stellen, samenwerken of luisteren, geeft de leerlijn een expliciet sociaal karakter.</p> <p>Waarom niet “volledig van toepassing”?</p> <p>Omdat het onderliggende christelijke mens- en wereldbeeld niet expliciet in de leerlijn is opgenomen ontbreekt ook de expliciete christelijke motivatie achter het belang van gezamenlijkheid als Bijbelse waarde (zoals gemeenschap, naastenliefde, dienstbaarheid).</p> <p>Toch sluit de didactiek inhoudelijk goed aan bij deze waarden, en is de gezamenlijke leerweg zichtbaar en intentioneel uitgewerkt. Daarom is "veel van toepassing" hier het passende antwoord, met toelichting die scholen helpt dit in reformatorisch perspectief verder in te bedden.</p>
<p>4. Digitale hulpmiddelen zijn ter ondersteuning en/of zijn vervangbaar door andere middelen of kunnen weggelaten worden</p>			x	<p>De leerlijn maakt bewust geen gebruik van digitale hulpmiddelen. Daardoor worden kinderen bijvoorbeeld uitgedaagd om zelf ervaringen op te doen met materiaal, spel en ontmoeting, waarbij analoge en sociale interactie vooropstaat. Het didactisch model dat in Zie eens gehanteerd wordt, dat inzet op verbeelding, verwondering en verbondenheid, vereist ruimte voor de leerkracht om te kiezen wat past bij de klas en context.</p>
Inhoud:				
<p>5. Er wordt met eerbied gesproken over God, de Bijbel en de schepping</p>		x		<p>In de leerlijn wordt niet expliciet gesproken over God, de Bijbel of de schepping. Het materiaal is didactisch sterk en pedagogisch zorgvuldig opgebouwd rond sociaal-emotionele vorming, met rijke verhaallijnen (zoals die van Olf en Wisse), thematische lessen en concrete leerdoelen.</p> <p>Er wordt in deze lessen geen directe theologische of Bijbelse taal gebruikt, noch worden expliciet Bijbelverhalen, Bijbelteksten of gebeden genoemd. Ook worden schepping en geloof niet als thema's of kaders benoemd.</p>

				<p>Wel kunnen we stellen dat het materiaal in toon en thematiek respectvol is en openstaat voor verdieping vanuit een christelijke visie. De verhalen, werkvormen en sociale vaardigheden bieden een goede basis om <i>vanuit een aanvullende theologische inkadering</i> verbinding te leggen met thema's als schepping, vertrouwen, vergeving en gemeenschap. Dit blijkt bijvoorbeeld uit:</p> <ul style="list-style-type: none"> De waarderende benadering van het kind als uniek en waardevol. De inzet op herstel, verbondenheid en innerlijke groei. De ruimte die geboden wordt om morele reflectie en zingeving een plek te geven. <p>Kanttekening en suggestie De eerbied voor God, de Bijbel en de schepping komt pas volledig tot uiting wanneer de leerlijn wordt aangevuld met het christelijk perspectief, zoals we dat voor een aantal lessen reeds hebben uitgewerkt en toegepast in de context van het <i>SLRO-leerplankader</i> (bijv. met verwijzingen naar Bijbelteksten, gebeden en het mensbeeld als schepsel van God).</p> <p>Als deze aanvullingen structureel worden geïntegreerd in de materialen en handleiding, zou de beoordeling kunnen opschuiven naar c. veel van toepassing of zelfs d. volledig van toepassing. Op dit moment blijft de beoordeling op 'een beetje van toepassing' staan.</p> <p>Belangrijk om te vermelden: de scholen die met de leerlijn werken vragen NIET om een dergelijke aanvulling, Belangrijk om te vermelden (2): Er werken binnen de Reformatorische scholen vanuit een breed scala aan kerkelijke verbanden met Zie eens.</p>
6. Respect voor elk mens als schepsel van God en eerbied voor het leven			x	<p>Hoewel het christelijke mensbeeld niet expliciet in het materiaal van de leerlijn zelf is opgenomen, ademt de methodiek door het hele programma heen een respectvolle benadering van</p>

				<p>elk kind als uniek en waardevol persoon. Dat blijkt uit:</p> <p>De benadering van sociaal-emotionele vorming waarbij niet gedrag centraal staat, maar het <i>leren kennen van jezelf en de ander</i>, met ruimte voor verschillen in karakter, emoties, sterktes en kwetsbaarheden.</p> <p>De klemtoon op herstel, ontmoeting, verbondenheid en nabijheid, elementen die binnen het christelijk mensbeeld terug te voeren zijn op de opdracht om de ander als evenbeeld van God te zien (Genesis 1:27).</p> <p>De actieve aanmoediging tot het oefenen in bemoediging, hulpvaardigheid, respect en verantwoordelijkheid, waarden die passen bij eerbied voor het leven en voor elkaar.</p> <p>Daarnaast laat de handleiding zien dat leerkrachten worden aangemoedigd om nabij te zijn, af te stemmen op wat kinderen nodig hebben, en vanuit veiligheid en mildheid richting te geven. Dat komt bijvoorbeeld tot uiting in thema's als:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kwetsbaarheid benoemen en oefenen met steun vragen • Vriendschap en hulpvaardigheid als sociaal leerdoel • Herstelgericht omgaan met fouten en spanningen <p>Deze waarden zijn in lijn met de christelijke visie op de mens als relationeel wezen, geschapen tot eer van God, met de roeping om in liefde met elkaar te leven.</p> <p>Een kanttekening die we plaatsen is dat deze boodschap <i>wel impliciet</i> is. De verwoordingen in de handleiding spreken niet expliciet over 'schepsel van God' of 'eerbied voor het leven' in theologische termen. Er wordt gebruik gemaakt van universeel pedagogisch taalgebruik (zoals 'respect', 'veiligheid', 'groeien in eigenheid'), dat goed aansluit bij de reformatorisch-christelijke visie op de menselijke waardigheid.</p>
--	--	--	--	---

				<p>We kunnen het explicieter maken in de instructies aan leerkrachten (bijvoorbeeld in de vorm van korte kaders bij lessen of in een aparte christelijke uitwerking.) Hier durven we te stellen dat elke school, elke leerkracht vanuit autonomie in staat is zelf de koppeling te maken met Bijbelverhalen, in gebed.</p>
<p>7. Van mensen worden geen idolen gemaakt</p>			x	<p>De leerlijn in het document benadrukt in haar opbouw eigenheid, samenwerking en karakterontwikkeling, zonder individuele prestaties of talenten te verheerlijken.</p> <p>De lessen draaien om ontmoeting, sociale vaardigheden, reflectie en persoonlijke groei, waarbij kinderen niet worden aangemoedigd elkaar te bewonderen of te verheerlijken, maar eerder om elkaar te ondersteunen, aan te vullen en serieus te nemen.</p> <p>Kenmerkend zijn:</p> <ul style="list-style-type: none"> Verhalen met herkenbare personages (zoals Olf en Wisse) die niet worden opgevoerd als helden, maar als kinderen met groeiruimte, vragen en kwetsbaarheid. Ze maken fouten, leren van elkaar en groeien samen. Klassengesprekken die uitnodigen tot bescheidenheid, luisteren en wederkerigheid. Werkvormen die samenwerking boven competitie stellen en ruimte geven aan het unieke van elk kind. Observerende houding van de leerkracht: kinderen worden niet afgerekend op prestaties of vergeleken met anderen, maar begeleid in hun ontwikkeling. <p>Er is dus duidelijk geen sprake van idolisering of het op een voetstuk plaatsen van personen.</p> <p>Tegelijkertijd ontbreekt een expliciete theologische doordenking of verwijzing naar de valkuil van idolatrie (zoals die voorkomt in een christelijk mensbeeld). Daarom is “veel van toepassing” passend. Bij structurele</p>

				opname van het bijbels-christelijk mensbeeld waarin de gelijkheid van mensen voor Gods aangezicht en de oproep tot nederigheid worden benoemd, zou de score zelfs kunnen opschuiven naar “volledig van toepassing”.
8. In de methode gaat het over meer dan kennis en vaardigheden. De methode besteedt aandacht aan waarden en normen die in overeenstemming zijn met de Bijbel en de reformatorische traditie		x		<p>De leerlijn besteedt veel aandacht aan waarden en normen zoals vriendschap, hulpvaardigheid, moed, respect, verantwoordelijkheid en omgaan met emoties. Deze worden niet alleen benoemd, maar ook concreet ingeoeffend via verhalen, gespreksvragen, reflectieopdrachten en spelvormen. In die zin gaat de leerlijn duidelijk verder dan alleen het trainen van sociale vaardigheden: het beoogt vorming van het kind in karakter en houding.</p> <p>Wat ontbreekt in het oorspronkelijke materiaal is een expliciete verankering in de Bijbel of een bewuste doorwerking van de reformatorische traditie. De gebruikte verhalen verwijzen niet naar God, Bijbelse begrippen of geloofstaal. Er wordt niet verwezen naar zonde, genade, afhankelijkheid van God of andere centrale noties binnen het christelijk geloof of de reformatorische identiteit. De waarden die aan bod komen zijn goed te verbinden met Bijbelse waarden, maar dit wordt niet expliciet gedaan. Daardoor blijft de aansluiting met het reformatorisch gedachtegoed beperkt tot een impliciet niveau.</p> <p>We hebben als ontwikkelaars gewerkt aan een christelijk perspectief op de leerlijn, waarin het mensbeeld, de omgang met gebrokenheid, relaties en karaktervorming worden doordacht vanuit schepping, zondeval en herschepping. Dit versterkt de verbinding met de Bijbel en de reformatorische traditie aanzienlijk, maar deze laag is (vooralsnog) niet zichtbaar in de leerlijn zelf en kan daarom bij deze beoordeling niet</p>

				<p>worden meegewogen.</p> <p>Daarnaast is het van belang te vermelden dat de ontwikkelaars langjarig werkzaam zijn binnen de Reformatorische scholen.</p> <p>Jelte als trainer/ adviseur sinds 2008. Hij heeft inmiddels meer dan 100 scholen voor Reformatorisch onderwijs mogen trainen in het Process Communication Model.</p> <p>Aganneke heeft als teamleider op de Rank in Barendrecht (ZML-onderwijs) gewerkt en trainde (samen met Jelte) de afgelopen jaren vele bij Berséba aangesloten scholen.</p> <p>Momenteel werken 7 scholen voor Reformatorisch onderwijs (waaronder 2 scholen voor speciaal onderwijs) met Zie eens.</p>
<p>9. Er wordt (ook) gebruik gemaakt van christelijke bronnen. (Zo ja, bij opmerkingen noteren welke bronnen)</p>		x		<p>In de leerlijn zelf wordt niet expliciet gebruik gemaakt van christelijke bronnen, zoals Bijbelverhalen, christelijke liederen of reformatorische literatuur. De leerlijn richt zich primair op sociaal-emotionele ontwikkeling en karaktervorming, met universele waarden als uitgangspunt (zoals moed, veerkracht, samenwerking en zelfinzicht). Deze waarden zijn wel herkenbaar binnen een christelijk mens- en wereldbeeld, maar worden niet rechtstreeks verbonden aan de Bijbel of andere expliciet christelijke bronnen.</p> <p>Hoewel er ruimte is om als leerkracht vanuit eigen geloofsovertuiging betekenis toe te voegen, bijvoorbeeld via gesprek, gebed of een Bijbeltekst die aansluit bij het thema, is dat niet ingebouwd in de structuur van de leerlijn. Ook de verhaallijn rond Olf en Wisse bevat geen verwijzingen naar God, Jezus of Bijbelse verhalen.</p> <p>Wanneer een school dit wél belangrijk vindt, is het aan te raden de leerlijn te combineren met eigen geloofsinhoudelijke input (zoals een dagopening, gesprek of verwerking vanuit de Bijbel).</p> <p>Scholen voor Reformatorisch onderwijs hebben ook NIET gevraagd om een</p>

				leerlijn waarin dit expliciet aan de orde wordt gesteld. Ook bij de afweging om de leerlijn aan te schaffen hebben we deze vraag tot nu toe nooit gekregen.
10. De leermiddelen doen recht aan de werkelijkheid			x	<p>De leermiddelen binnen deze sociaal-emotionele leerlijn sluiten op veel punten goed aan bij de belevingswereld en werkelijkheid van leerlingen in groep 1 tot en met 8. Het materiaal is herkenbaar en zorgvuldig opgebouwd rond situaties die kinderen dagelijks meemaken: vriendschap, fouten maken, dapper zijn, omgaan met boosheid, samenwerken en troost bieden. Hierdoor ontstaat een natuurlijke aansluiting bij de sociaal-emotionele werkelijkheid waarin het kind zich ontwikkelt.</p> <p>Daarnaast sluiten de 90 karakterverhalen aan bij de ervaringswereld van kinderen.</p> <p>Het biedt ruimte voor verbeelding, maar de thema's die aan bod komen zijn stevig geworteld in realistische dilemma's en herkenbare emoties. Kinderen zien hun eigen gedrag en gevoelens weerspiegeld, waardoor betekenisvolle verwerking mogelijk wordt.</p> <p>Tegelijkertijd blijft het materiaal algemeen en methodisch van aard, zonder expliciet verankerd te zijn in een bredere visie op 'de werkelijkheid' vanuit christelijk perspectief.</p> <p>Er is dus nog ruimte voor verdere doordinking en integratie van levensbeschouwelijke werkelijkheid, zoals een Bijbels mensbeeld, visie op zonde en verlossing, of Gods voorzienigheid. Dit is met name relevant voor scholen met een reformatorische grondslag die nadrukkelijker recht willen doen aan <i>de volle werkelijkheid waarin God Schepper, Onderhouder en Verlosser is</i>. Daarom is "veel van toepassing" hier de juiste keuze: het materiaal sluit sterk aan bij de concrete werkelijkheid van het kind, maar de metafysische of theologische dimensie van de</p>

				werkelijkheid ontbreekt nog in het kernmateriaal. Scholen kunnen dit desgewenst, waar ze het nodig achten, zelf aanvullen of ons hierbij om hulp vragen.
11. De leermiddelen hebben oog voor Gods grootheid in de schepping en de gebrokenheid in de wereld. Waarbij het bij gebrokenheid gaat om de zonde van ons mensen én om de gevolgen van de zondeval (bijvoorbeeld ziekte en onvolmaaktheid)			x	<p>De leerlijn is duidelijk geïnspireerd op een mensvisie waarin verbondenheid, kwetsbaarheid, ontwikkeling en groei centraal staan. Hoewel het document niet expliciet spreekt over Gods grootheid, de zonde, of de zondeval, is er indirect wel degelijk sprake van oog voor de gebrokenheid van de wereld en de waarde van ieder mens als deel van de schepping.</p> <p>Zo wordt beschreven dat leerlingen leren omgaan met moeilijke thema's zoals ziekte, verlies, afscheid, eenzaamheid en fouten maken. Rond het thema "Verlies en verdriet" worden kinderen ondersteund bij het geven van betekenis aan moeilijke ervaringen, dat is een directe vertaling van aandacht voor gebrokenheid zoals bedoeld in de stelling.</p> <p>Daarnaast worden leerkrachten gestimuleerd om kinderen te zien als groeiende mensen met potentieel en beperkingen. Dat sluit aan bij het besef van onvolmaaktheid, terwijl tegelijkertijd de nadruk ligt op hoop, herstel, en verbinding. Dit biedt ruimte voor scholen met een christelijk mensbeeld om hier theologisch betekenis aan te geven, bijvoorbeeld door Gods grootheid te benoemen als bron van liefde, scheppingskracht en vernieuwing.</p> <p>De formulering en toon van Zie eens zijn bewust inclusief en pedagogisch breed. De gebruikte terminologie sluit niet direct aan bij theologische termen als zonde of zondeval. Een school die expliciet werkt vanuit deze geloofstaal zal dit, indien er de behoefte toe is naast godsdienstonderwijs, zelf moeten expliciteren in de lespraktijk of in begeleidende duiding.</p>

<p>12. De leermiddelen zijn doortrokken van christelijke waarden</p>		x		<p>De leerlijn ademt in haar toon en opbouw christelijke waarden zoals verwondering, zorg voor de schepping, aandacht voor de ander, verantwoordelijkheid en innerlijke groei. Deze waarden worden zichtbaar in de manier waarop het kind wordt gezien als uniek, betekenisvol en in ontwikkeling binnen een gemeenschap.</p> <p>Hoewel het document niet expliciet theologisch spreekt over God, zonde of verlossing, sluit het naadloos aan bij een christelijk mensbeeld waarin ieder kind waardevol is, relaties centraal staan, en waar ruimte is voor gebrokenheid en heling. De nadruk ligt op persoonsvorming, innerlijke rust, verbondenheid met de wereld en eerbied voor het leven, waarden die in veel christelijke tradities diep verankerd zijn.</p> <p>Het ontbreken van expliciete christelijke terminologie maakt dat "volledig van toepassing" (optie d) niet helemaal passend is. Maar doordat de leerlijn in de kern sterk verweven is met christelijk geïnspireerde waarden, is "veel van toepassing" (optie c) een eerlijke en inhoudelijk sterke keuze.</p>
<p>13. Thema's, teksten en illustraties passen bij een reformatorische levenswijze</p>		x		<p>De leerlijn besteedt aandacht voor relationele en sociale vorming in het basisonderwijs. De inhoud toont veel respect voor het kind, legt nadruk op betekenisvolle relaties, en werkt met een positieve mensvisie die goed aansluit bij een christelijke onderwijspraktijk.</p> <p>De thematische uitwerking en illustraties in het document zijn neutraal geformuleerd en niet expliciet gekoppeld aan een reformatorische levenswijze.</p> <p>Begrippen als zonde, genade, gehoorzaamheid aan God, het gezag van de Bijbel en andere reformatorische kernwaarden komen niet expliciet terug in de opzet van de thema's of leerdoelen.</p> <p>De gekozen illustraties zijn algemeen en universeel van aard, ze sluiten aan bij breed christelijke of humanistische waarden.</p>

					De structuur van de leerlijn biedt ruimte om binnen de eigen schoolcontext zelf accenten te leggen, wat het mogelijk maakt om met aanvullende materialen, werkvormen of gesprekstechnieken wél een reformatorische invulling te geven aan de thema's.
14. Andere opvattingen en leefwijzen komen aan de orde wanneer dat relevant is				x	<p>De leerlijn Zie eens heeft aandacht voor verschillen in opvattingen en leefwijzen, zij het met een duidelijke pedagogische insteek en vanuit een zorgvuldig gekozen begrippenkader. De leerlijn:</p> <ul style="list-style-type: none"> verheldert bewust dat leerlingen en hun gezinnen verschillend kunnen denken over maatschappelijke thema's en dilemma's; Biedt handvatten aan de leerkracht om hierover in gesprek te gaan, waarbij ruimte is voor nuance, identiteit en achtergrond van leerlingen; Benoemt dat leerlingen leren zich te verhouden tot andere opvattingen (denk aan normen in hun eigen cultuur, religie of gezin) en dat dit onderdeel is van hun relationele vorming. <p>Hoewel de leerlijn zelf geen expliciet christelijk normatief kader hanteert, is er wel sprake van het herkennen en verkennen van andere visies, waarbij kinderen leren respectvol te luisteren, vragen te stellen en hun eigen standpunten te vormen in relatie tot de ander.</p> <p>Dit betekent dat het benoemen van andere opvattingen en leefwijzen geïntegreerd is in de leerlijn, vooral in de hogere groepen. De leerlijn blijft hierbij redelijk objectiverend, zonder oordeel of normatief standpunt in te nemen, dat biedt ruimte aan scholen om vanuit hun eigen (bijvoorbeeld reformatorisch-christelijke) visie het gesprek hier verder vorm te geven.</p>
15. De leermiddelen besteden aandacht aan het leren				x	In de leerlijn wordt nadrukkelijk ingezet op het stimuleren van leerlingen om na te denken over hun eigen waarden, normen en overtuigingen binnen het actuele

<p>vormen van een mening en het maken van verantwoorde keuzes</p>				<p>thema's, gekoppeld aan de aandachtspunten van het SLO. Daarbij worden onderwerpen besproken die leerlingen uitdagen tot:</p> <ul style="list-style-type: none"> Het herkennen van eigen gevoelens en die van anderen; Het verwoorden van persoonlijke grenzen en overtuigingen; Het oefenen met keuzes maken in sociale situaties; Het leren onderscheiden van respectvol en disrespectvol gedrag. <p>Hoewel de term "verantwoorde keuzes" niet altijd letterlijk wordt genoemd, is de insteek van de leerlijn duidelijk gericht op bewustwording en het oefenen van moreel en sociaal verantwoord gedrag.</p> <p>De gekozen werkvormen (zoals klassengesprekken, verwerkingsopdrachten, dilemma's en gesprekskaarten, zie roze kaartenset) ondersteunen bovendien het vormen van een mening in interactie met anderen.</p>
--	--	--	--	--

6. Komen alle aspecten van de geselecteerde **kerndoelen** (zie hoofdstuk 3 leerplankader) in je methode terug en is het aanbod toereikend om aan de betreffende kerndoelen te werken?

1. Zo niet, welke onderdelen niet/minder?

Algemeen beeld

De leerlijn biedt een betekenisvolle en doordachte basis om te werken aan veel van de kerndoelen zoals die in de aangepaste versie (zonder de lichtgrijze passages) geformuleerd zijn. Door haar thematische opbouw rondom zingevingsvragen, persoonsvorming en relatie tot de ander en de wereld, is er sprake van een stevige pedagogische onderstroom waarin veel kerndoelen indirect of impliciet worden geraakt.

1. Wat komt goed terug in de leerlijn

Een groot aantal (onderdelen van de) kerndoelen is herkenbaar en inhoudelijk terug te vinden in het aanbod, onder meer:

- **Kerndoel 34 (gezondheid):** In de omgang met elkaar, de nadruk op rust, veiligheid, lichamelijke aanwezigheid en aandacht voor gevoelens en relaties, wordt zorg voor lichamelijke en psychische gezondheid ingebed in het dagelijks pedagogisch handelen.
- **Kerndoel 35 en 12 (sociale omgang en redzaamheid):** De leerlijn zet in op een rijke, veilige groeps cultuur waarin redzaam gedrag, hulpvaardigheid en samenwerking geoefend worden. Dit gebeurt o.a. in kringmomenten, verhalend leren en door het samen verkennen van betekenisvolle vragen.
- **Kerndoel 3 (democratische waarden):** De ankers *relatie*, *leven* en *kracht* bevatten impliciete uitnodigingen om te verkennen wat vrijheid, gelijkheid en solidariteit betekenen in het handelen van kinderen. In gesprekken, spel, verhalen en creatieve werkvormen wordt hier in kleine stappen aan gebouwd.
- **Kerndoel 4 en 5 (maatschappelijke en democratische betrokkenheid):** Door het uitgangspunt dat elk kind van betekenis is voor de ander, ontstaat ruimte om kinderen in te laten zien dat zij zelf kunnen bijdragen aan de klas, het gezin en bredere samenleving.
- **Kerndoel 10 (diversiteit) en 2 (diverse samenleving):** De leerlijn kiest voor open, onderzoekende werkvormen waarin verschillen tussen mensen benoemd en onderzocht kunnen worden. Vooral

binnen de ankers *relatie* en *leven* wordt diversiteit besproken via verhalen, gesprekken en beelden. De aanvulling met het christelijk mensbeeld zorgt voor een extra laag waarin ieder mens als beeld van God wordt gezien, met respect voor verschillen en de waardigheid van elk mens.

- **Kerdoel 12 (sociale en emotionele ontwikkeling):** De methodiek stimuleert expliciet aandacht voor emoties, grenzen, mogelijkheden, vriendschap en het oefenen van sociaal gedrag. Rollenspel, verhaalgesprekken en rituelen versterken deze ontwikkeling.

2. Wat is (nog) minder of impliciet aanwezig

Hoewel veel doelen in de pedagogische benadering en thematiek doorklinken, zijn sommige onderdelen nog onvoldoende expliciet of methodisch uitgewerkt. Een aantal voorbeelden:

a. Expliciete aandacht voor maatschappelijke vraagstukken (kerndoel 6):

- Thema's zoals racisme, stereotypering, ongelijkheid, machtsverhoudingen en sociale rechtvaardigheid worden zelden of alleen indirect aangestipt.
- Er wordt weinig expliciet gedaan met het systematisch verkennen van maatschappelijke dilemma's of ethische keuzes, hoewel daar vanuit het christelijke mensbeeld aanknopingspunten voor zijn.

b. Kritische reflectie op vrijheid en solidariteit (kerndoel 3):

- De verdieping in de spanning tussen vrijheid en verantwoordelijkheid, of het omgaan met botsende rechten (bv. minderheid/meerderheid), blijft summier.

c. Digitale context en online identiteit (kerndoel 2):

- De leerlijn focust sterk op de fysieke klasomgeving. Er is nauwelijks expliciete ruimte voor reflectie op online gedrag, identiteit en sociale omgang in digitale contexten.

d. Praktische participatie en besluitvorming (kerndoel 5):

- Hoewel het pedagogisch klimaat democratisch is, zijn er weinig concrete werkvormen die kinderen oefenen in besluitvormingsprocessen of het omgaan met meerderheids- en minderheidsstemmen. Dit vraagt om aanvullende invulling door de school.

e. Relatie tot seksualiteit (link met kerndoel 12 van mens en natuur):

- Seksuele ontwikkeling, relaties en lichamelijke worden niet expliciet thematisch behandeld. Vanuit een christelijk perspectief kan hier zorgvuldig en aanvullend onderwijs ontwikkeld worden, maar dit is geen onderdeel van het basismateriaal.

De leerlijn biedt een rijke, pedagogisch goed doordachte bedding die uitstekend aansluit bij de intentie en geest van de kerndoelen. Bij een aantal kerndoelen, met name die rond maatschappelijke vraagstukken, democratische besluitvorming, digitale identiteit en seksualiteit, vraagt het aanbod om:

- **Bewuste keuzes van de leerkracht** om hier aanvullend aandacht aan te geven;
- **Verdieping of verbreding vanuit aanvullende bronnen, werkvormen of gastlessen;**
- **Een schoolbrede visie** op burgerschapsvorming waarin deze kerndoelen expliciet worden opgenomen en verbonden worden aan het bestaande materiaal.

Daarbij: De kerndoelen die minder expliciet aanwezig zijn passen meer bij burgerschap dan bij sociaal emotionele vorming. Voor burgerschap hebben jullie zelf een mooie lijn uitgezet die prima past naast en verweven is met Zie eens.

7. Op welke manier geeft je methode ondersteuning voor pedagogisch-didactisch handelen van de leerkracht?

<p>Lesdoel wordt aangegeven en leerkrachten weten hoe ze tijdens de les kunnen monitoren of het doel is/wordt behaald.</p>	<p>In de leerlijn worden lesdoelen per leerjaar concreet en systematisch geformuleerd. Er is een opbouw zichtbaar per leerjaar, en per domein (zoals identiteit, sociale ontwikkeling en burgerschap). Deze doelen zijn helder omschreven in leerlingentaal, wat een eerste</p>
--	---

	<p>goede basis vormt voor het benoemen van lesdoelen richting leerlingen.</p> <p>In die zin is het lesdoel wel duidelijk aanwezig in de leerlijn zelf, en er is een systeem ondergehangen waarbij elke lesperiode aan de hand van gesprekken met individuele leerlingen wordt geëvalueerd.</p>
<p>Er worden tips gegeven voor differentiatie / afstemmen op specifieke onderwijsbehoeften (zowel ondersteuning als uitdaging)</p>	<p>In de leerlijn zijn de doelen per leerjaar helder omschreven, maar er worden geen expliciete tips of aanwijzingen gegeven voor differentiatie. De leerlijn biedt geen ondersteuning voor het afstemmen op specifieke onderwijsbehoeften, zoals extra ondersteuning of verrijking. Er zijn geen niveaubeschrijvingen, keuzemogelijkheden of suggesties voor aanpassing van instructie of werkvormen. Differentiatie is daarmee volledig afhankelijk van de ervaring en professionaliteit van de leerkracht.</p>
<p>Leerkrachten krijgen handvatten hoe ze leerlingen kunnen stimuleren om na te denken over hun eigen ontwikkeling</p>	<p>1. Leerlijn beschrijft ontwikkeling op inhoudsniveau én op reflectieniveau</p> <p>De leerlijn benoemt per leerjaar duidelijke doelen op sociaal-emotioneel en burgerschapsvlak. Deze doelen zijn voornamelijk gedragsmatig of kennisgericht geformuleerd, zoals:</p> <ul style="list-style-type: none"> • “Ik kan vertellen wie ik ben en wat ik belangrijk vind.” • “Ik weet dat anderen andere grenzen hebben dan ik.” <p>Deze doelen raken inhoud die verbonden zijn met zelfinzicht en persoonlijke ontwikkeling, er worden daarnaast suggesties gegeven (fase vier van elke lesperiode) hoe leerkrachten de leerlingen hierin kunnen begeleiden of hoe ze reflectie kunnen stimuleren. Dat is een combinatie van het gebruik van een individueel portfolioschrift in combinatie met gesprekken over wat de leerling noteerde.</p> <p>2. Didactische ondersteuning voor reflectie</p> <p>Er zitten handvatten in zoals:</p> <ul style="list-style-type: none"> • reflectievragen; • gespreksvormen; • werkvormen voor terugblikken of vooruitkijken; • formats voor portfolio (leerlingschrift) en leerlingbespreking. <p>Ook is er aandacht voor het begeleiden van het proces van zelfreflectie door de leerkracht of voor het zichtbaar maken van groei vanuit leerlingperspectief.</p>

<p>Er wordt gebruik gemaakt van ervaringsleren: door actief situaties te (laten) ervaren, ontstaat er ruimte voor reflectie en verbetering van het gedrag.</p>	<p>De leerlijn Zie eens zet sterk in op ervaringsleren.</p> <p>In vrijwel iedere les wordt een beginsituatie gecreëerd waarin leerlingen actief worden betrokken: via observatieopdrachten, kringgesprekken, rollenspellen of praktische werkvormen. De ervaring die zo ontstaat is niet alleen doel op zich, maar dient vooral als startpunt voor reflectie en betekenisverlening.</p> <p>Door samen te kijken naar gedrag, reacties en gevoelens wordt ruimte gecreëerd voor bewustwording, erkenning en groei. De lessen nodigen leerlingen uit om concrete gedragingen te oefenen en van daaruit samen te ontdekken wat werkt in de omgang met zichzelf en de ander.</p> <p>Zo ontstaat een cyclisch leerproces van ervaren, reflecteren, oefenen en verbeteren.</p>
<p>Overige opmerkingen</p>	<p>Omschrijf hier je antwoord:</p>

8. Welke praktische ondersteuning wordt geboden om een **veilige omgeving** voor leerlingen te (blijven) bieden?

<p>Tips voor leerkrachten voor preventief én curatief handelen?</p>	<p>1. Inbedding in doelen en inhoud (impliciet)</p> <p>In de leerlijn wordt op meerdere plaatsen duidelijk dat sociaal-emotionele ontwikkeling centraal staat. De leerlijn behandelt onderwerpen zoals:</p> <ul style="list-style-type: none"> • respectvolle omgangsvormen; • leren herkennen van emoties; • samenwerken en conflicten hanteren; • grenzen aangeven en herkennen; • jezelf leren kennen binnen sociale relaties. <p>Deze thema's dragen bij aan een veilige leeromgeving, vooral als ze consequent en relationeel worden benaderd. Hoe leerkrachten dit kunnen realiseren, wordt in de bijbehorende 'groene kaartenset' uit de doeken gedaan en uitgewerkt met praktische handreikingen om elke leerlingen te zien, te bereiken en uit te nodigen zich veilig te voelen. Daarnaast hebben we de 'roze kaartenset' waarbij leerlingen van groep 6,7 en 8 aan de hand van zelfinzicht en gesprekken erover/ opdrachten krijgen en verantwoordelijkheid leren nemen voor eigen handelen.</p> <p>Er zijn handreikingen in fase vier om individuele gesprekken aan te gaan met elke leerling. Daarnaast worden de resultaten van de gesprekken vastgelegd in een leerlingdocument zodat groei door de jaren heen gemonitord wordt.</p>
---	---

	<p>De leerlijn focust sterk op ontwikkelingslijnen en inhoudelijke thema's, en heeft geen aparte sectie of kader voor veiligheidsbevordering, preventie of herstel.</p> <p>De leerlijn biedt inhoudelijke doelen die bijdragen aan een veilige sociale context (zoals respect, omgaan met emoties, conflicthantering), en vraagt een vertaalslag naar handelen in de klas gebaseerd op eigen professionaliteit en interpretatie van de leerkracht die daarbij gesteund wordt door gesprekken die voorafgaand aan een lesperiode plaatsvinden met collega's over het eigen PCM-profiel.</p>
Concrete materialen voor leerlingen?	<p>In Zie eens worden op meerdere plaatsen handreikingen gedaan die bijdragen aan het creëren en onderhouden van een veilige leeromgeving. De focus ligt daarbij op sociaal-emotionele ontwikkeling, het oefenen van sociale vaardigheden en het bevorderen van respectvolle omgang met anderen. Enkele voorbeelden van preventieve en curatieve ondersteuning voor leerkrachten zijn:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Doorgaande lijn en heldere opbouw: De leerlijn biedt een structurele opbouw waarbij per jaargroep doelen worden benoemd rondom thema's als gevoelens, relaties, grenzen en identiteit. Dit biedt leerkrachten houvast om op passende momenten (preventief) thema's bespreekbaar te maken. • Voorstel voor lessen: Er worden suggesties gedaan voor de invulling van lessen of activiteiten rondom bijvoorbeeld vriendschap, groepsvorming en omgaan met emoties. Die lessen dragen eraan bij dat leerlingen leren reflecteren op hun gedrag en dat van anderen: een preventieve stap in het waarborgen van veiligheid. • Signalering van gedrag: In de toelichtingen op de doelen zijn aanwijzingen opgenomen die kunnen helpen bij het herkennen van signalen van onveiligheid, zoals grensoverschrijdend gedrag of het ontbreken van onderling respect. Dit biedt een basis voor curatief handelen. <p>Concrete materialen voor leerlingen Hoewel de leerlijn vooral leerkrachtondersteunend is, worden er ook</p>

	<p>enkele concrete werkvormen en materialen voor leerlingen gesuggereerd, waaronder:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Gebruik van prentenboeken, verhalen en kringgesprekken om thema's als inclusie, diversiteit, respect en veiligheid bespreekbaar te maken. • Rollenspellen en dramatiseren van situaties die betrekking hebben op vriendschap, grenzen stellen of gevoelens uiten, helpen leerlingen zich in te leven in anderen en veilig gedrag te oefenen. • Foto-opdrachten en werkbladen waarin leerlingen situaties benoemen, herkennen en bespreken. Hoewel deze niet in detail zijn uitgewerkt in de leerlijn, wordt de suggestie gedaan om op deze manier leerinhouden te verankeren. Elke fase drie van elke lesperiode bevat dergelijke opdrachten
Suggesties voor ouderbetrokkenheid?	<p>In de leerlijn worden suggesties gegeven voor ouderbetrokkenheid. Ouders worden in een aantal lessen direct benoemd als betrokken partij bij het leerproces of bij de verwerking van de thema's.</p> <p>Bij een aantal lesperiodes staat de oproep aan ouders om mee te denken met hun kinderen en om het portfolioschrift samen in te vullen.</p>
Overige opmerkingen	Omschrijf hier je antwoord:

9. In welke mate zijn de volgende **uitgangspunten van identiteit en didactiek** van toepassing voor je methode?

N.B. wanneer iets niet aan bod komt, hoeft dat geen bezwaar te zijn. Een school krijgt wel inzichtelijk op welke punten het zelf aanvullende doelen kan stellen/activiteiten kan aanbieden als het betreffende punt door het team waardevol wordt gevonden.

In de methode is aandacht voor...	Niet van toepassing	Een beetje van toepassing	Veel van toepassing	Volledig van toepassing	Omschrijf in deze kolom je toelichting (indien van toepassing)
1. Verhouding tot God (Godskennis, zelfkennis, Christuskennis).			x		Hoewel het christelijk mensbeeld niet expliciet is opgenomen in de leerlijn, is het in op doordachte wijze geïntegreerd. Vanuit een relationeel mensbeeld, gebaseerd op de

				<p>verhouding tot God, de ander en zichzelf, komt het volgende duidelijk naar voren:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Godskennis: In de uitgewerkte lessen is ruimte gecreëerd voor verwondering, respect voor de schepping en de unieke waarde van ieder kind. Dat zijn impliciete aanwijzingen dat kinderen leren leven vanuit afhankelijkheid en eerbied voor God, ook al wordt dit niet in directe theologische termen verwoord. • Zelfkennis: Kinderen worden gestimuleerd om zichzelf te leren kennen, onder andere via reflectie op karaktereigenschappen, gevoelens en gedragingen (zie bijvoorbeeld de verwerking rond schaamte, vriendschap en keuzes maken). Dit sluit aan bij het besef van je plaats in de wereld en je verantwoordelijkheid daarin kernbegrippen binnen christelijke antropologie. • Christuskennis: Deze wordt het minst expliciet benoemd. Er zijn geen directe verwijzingen naar Christus of Bijbelse verlossingsgeschiedenis. Wel zijn thema's als vergeving, liefdevol handelen, compassie en trouw aan waarden herkenbaar aanwezig in de werkvormen en vragen. Dit draagt bij aan het ontwikkelen van een levenshouding die in lijn is met het leven van Christus, maar blijft impliciet. <p>Afweging bij keuze "veel van toepassing" De leerlijn biedt veel aanknopingspunten voor het gesprek over de verhouding tot God, zonder dat dit volledig is uitgewerkt in expliciet theologisch onderwijs. Daarom is "veel van toepassing" een passende keuze, in plaats van "volledig van toepassing".</p>
--	--	--	--	---

<p>2. Omgaan met gebrokenheid (/gevolgen) van zonde (niet k�nnen voldoen, omgaan met/ verdragen van lijden).</p>		x		<p>De leerlijn bevat elementen die indirect ruimte bieden om gebrokenheid bespreekbaar te maken. Er is aandacht voor:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kwetsbaarheid en lastige gevoelens: Leerlingen leren om emoties te verwoorden, moeilijke situaties te herkennen en steun te zoeken. Dat biedt ruimte om het lijden of falen te benoemen, zonder dat dit expliciet in theologische taal wordt benoemd. • Herstel van relaties: In thema's als 'goedmaken', 'herstellen' en 'vergeving vragen/gebruiken' klinkt een verlangen door naar verzoening en het omgaan met menselijke tekortkomingen. <p>Tegelijkertijd wordt in de leerlijn nergens expliciet benoemd dat deze worstelingen voortkomen uit de gebrokenheid van de schepping of de zondeval. Er ontbreekt een kader waarin:</p> <ul style="list-style-type: none"> • De onvolmaaktheid van de mens als zondig wezen wordt erkend. • Het lijden en het tekortschieten worden verbonden aan het grotere verhaal van schepping, zondeval en verlossing. • Christus kennis als bron van hoop in lijden en tekort wordt genoemd. <p>Daarom is "een beetje van toepassing" de best passende optie: er is ruimte om met leerlingen stil te staan bij lijden en tekort, maar de duiding vanuit het christelijk mensbeeld (zoals geschetst in het leerplankader) is niet verweven in de leerlijn zelf.</p>
<p>3. Vrijheid onder het gezag van God (tegenhanger van het liberalisme).</p>		x		<p>De leerlijn bevat geen expliciete uitwerking van het uitgangspunt <i>vrijheid onder het gezag van God</i>. In de lessen en opbouw wordt gewerkt vanuit een algemeen pedagogisch en didactisch kader, waarbij er wel ruimte is voor waarden</p>

				<p>zoals respect, verantwoordelijkheid en samenwerken. Deze kunnen, bij christelijke duiding, onder het bredere kader van vrijheid in afhankelijkheid van God vallen.</p> <p>De leerlijn maakt deze verbinding niet expliciet. Er wordt geen directe koppeling gelegd met theologische noties zoals de roeping tot gehoorzaamheid aan God, leven naar Zijn geboden of een normatief kader vanuit de Bijbel dat richting geeft aan vrijheid. Ook het aspect waarin deze vrijheid afwijkt van liberale autonomie of zelfbeschikking komt niet aan de orde.</p> <p>Wel zou bij gebruik van deze leerlijn door een christelijke school, aanvullend kunnen worden gekozen om het thema 'vrijheid onder Gods gezag' in gesprekken, reflectievragen of (zelf)beoordelingsmomenten in te brengen, afhankelijk van de context en de doelen van de school.</p>
4. Verantwoordelijkheid (voor jezelf en voor de ander) vanuit afhankelijkheid.		x		<p>De leerlijn benadrukt op meerdere niveaus het belang van verantwoordelijk handelen in sociale situaties, waarbij leerlingen leren rekening te houden met zichzelf én met de ander. In de leerlijn wordt regelmatig verwezen naar thema's als samenwerken, vriendschap, luisteren, eerlijkheid, en het herkennen van gevoelens. Dat zijn allemaal contexten waarin verantwoordelijkheid zichtbaar wordt geoefend.</p> <p>Tegelijkertijd biedt de leerlijn geen expliciete koppeling met het reformatorisch mensbeeld, waarin deze verantwoordelijkheid voortkomt uit afhankelijkheid van God.</p> <p>De onderliggende pedagogische en didactische principes sluiten impliciet aan bij dit perspectief, bijvoorbeeld door het belang van verbondenheid, kwetsbaarheid en zorg voor de ander, en de verbinding met afhankelijkheid van God wordt niet concreet benoemd in de leerlijn zelf.</p>

					Daarom is “veel van toepassing” een passende keuze: de kernwaarden en de uitwerking sluiten goed aan, maar de expliciete christelijke duiding ontbreekt.
5. Een veilige groep creëren waarin fouten gemaakt mogen worden en waarin geleerd kan worden.			x		<p>In de leerlijn is veel aandacht voor een pedagogisch klimaat waarin veiligheid, groei en ontmoeting centraal staan. Er worden meerdere lagen benoemd waarin kinderen worden gezien, gehoord en erkend in hun uniciteit. De nadruk ligt op het aangaan van betekenisvolle ontmoetingen (zowel in de klas als tussen leerkracht en leerling), waarbij het maken van fouten wordt gezien als onderdeel van het leerproces.</p> <p>Er is aandacht voor:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Emotionele veiligheid: leerlingen mogen zichzelf zijn en worden uitgenodigd om hun binnenwereld te verkennen. • Relationale veiligheid: via de leerlijn ontmoetingen wordt gewerkt aan verbinding en vertrouwen. • Groeigerichtheid: in plaats van te focussen op prestaties ligt de nadruk op ontwikkeling en ontmoeting.
6. Waarden centraal stellen als rode draad door de methode. De school moet dit verbinden aan de eigen visie. Competenties zijn concretisering van de waarden of dragen bij aan het leren ‘uitoefenen’ van de waarden.			x		<p>In de leerlijn staan waarden centraal, vooral waar het gaat om sociaal-emotionele ontwikkeling, burgerschap en levenshouding. De competenties zijn zorgvuldig geformuleerd en verwijzen expliciet naar houding, gedrag en onderliggende waarden zoals respect, verantwoordelijkheid, zorg voor de ander en omgaan met verschillen. Deze waarden vormen een rode draad in het aanbod.</p> <p>De leerlijn benoemt niet expliciet welke overkoepelende waarden als uitgangspunt zijn gekozen, noch is er een directe koppeling met een (christelijke of reformatorische) schoolvisie. Daardoor ligt de verantwoordelijkheid voor het verbinden van de waarden met de schoolidentiteit primair bij de school zelf. Binnen een identiteitsrijke context</p>

					biedt de leerlijn voldoende houvast om dit te doen, maar het vereist expliciete interpretatie en aanvulling door de leerkracht of het team.
7. Lessen illustreren met personen uit de (Bijbelse) geschiedenis (denk aan: Jozef en zelfbeheersing, Corrie ten Boom en vergevingsgezindheid, Anne van der Bijl over moed, C.S. Lewis over vreugde, ed.).		x			<p>In de leerlijn wordt niet expliciet gekozen voor het verwerken van voorbeelden uit de Bijbel of de christelijke traditie (zoals Corrie ten Boom, Anne van der Bijl of C.S. Lewis) bij het behandelen van sociaal-emotionele thema's.</p> <p>Er worden wél verhalen, situaties en gesprekken aangereikt die leerlingen aanzetten tot nadenken over karaktervorming, keuzes en waarden. Deze zijn algemeen van aard en bewust cultureel neutraal.</p> <p>Daarmee ontstaat er in zekere zin ruimte voor scholen met een christelijke identiteit om zélf deze verdieping aan te brengen, bijvoorbeeld door bestaande lesinhoud te verbinden aan verhalen uit de Bijbel of de christelijke geschiedenis. De leerlijn faciliteert dit niet automatisch, maar sluit het ook niet uit.</p> <p>Kortom: de leerlijn biedt niet uit zichzelf expliciete christelijke voorbeelden, maar biedt voldoende openheid om deze vanuit de schoolvisie in te brengen. Daarom is de score "een beetje van toepassing" passend.</p>

10. Zelfinzicht en zelfkennis zijn ons inziens relevante voorwaarden om te kunnen werken aan sociale en emotionele competenties.

Hoeveel aandacht wordt er in de methode besteed aan de volgende aspecten?

	Wordt geen aandacht aan besteed	Wordt een beetje aandacht aan besteed	Wordt veel aandacht aan besteed	Omschrijf in deze kolom je voorbeelden en/of geef je toelichting
<p>1. Karaktereigenschappen en hun valkuilen (kernkwaliteiten). Wie ben ik? Waar ben ik goed in? Wat vind ik lastig?</p>			x	<p>In de leerlijn wordt zelfinzicht expliciet gestimuleerd via reflectievragen, oefeningen en observaties die leerlingen uitnodigen om stil te staan bij hun eigen gedrag, gedachten en emoties. In de lessen worden karaktereigenschappen regelmatig gekoppeld aan gedragskeuzes en sociale situaties. Denk hierbij aan het benoemen van sterke kanten en uitdagingen, en het leren herkennen van valkuilen bij bepaalde kwaliteiten. Er wordt dus veel aandacht besteed aan het bewust worden van persoonlijke eigenschappen, inclusief ruimte om deze in relatie tot anderen te zien.</p> <p>Deze reflectieve lijn sluit goed aan bij een pedagogiek die uitgaat van persoonsvorming.</p>
<p>2. Zelfwaardering/ zelfvertrouwen/ zelfzorg: Wie ben ik en van Wie ben ik en hoe kan ik tevreden leren zijn met wie ik ben. Leren herkennen en omgaan met eigen grenzen. Bij zelfvertrouwen ook ingaan op balans met afhankelijkheid.</p>		x		<p>De leerlijn biedt leerlingen de gelegenheid om te reflecteren op zichzelf in relatie tot hun gedrag, hun emoties en hun sociale interacties. Thema's zoals "jezelf leren kennen", "gevoelens uiten", en "relaties aangaan" bevatten impliciet elementen van zelfwaardering en zelfvertrouwen. Leerlingen worden uitgenodigd om hun sterke kanten te herkennen, te leren omgaan met moeilijke gevoelens en sociale situaties, en te werken aan doelen die passen bij hun ontwikkeling.</p>

				<p>Het christelijke perspectief op identiteit “<i>Wie ben ik en van Wie ben ik</i>” komt in deze leerlijn niet expliciet aan bod. Begrippen als afhankelijkheid, zelfzorg als rentmeesterschap, of het inzien van grenzen vanuit een relationeel perspectief op God ontbreken in de methodische verankering. Ook wordt niet nadrukkelijk stilgestaan bij de balans tussen autonomie en afhankelijkheid.</p> <p>Daarom is de inschatting dat er een beetje aandacht wordt besteed aan dit uitgangspunt: de sociaal-emotionele ontwikkeling wordt wel gestimuleerd, maar de diepere laag van christelijke antropologie ontbreekt in de leerlijn zelf.</p>
<p>3. Gevoelens en (basis)emoties herkennen en benoemen. Hierin beginnen bij de vier basisemoties en naarmate kinderen ouder worden uitbreiden naar meer gevoelens en gelaagdheid in gevoelens. Ook emotieregulatie aan bod laten komen.</p>			x	<p>In de leerlijn wordt er structureel en expliciet aandacht besteed aan het herkennen, benoemen en reguleren van gevoelens en emoties. Elk leerjaar heeft een opbouw die start bij basisemoties (zoals blij, boos, bang en verdrietig) en breidt dit in latere leerjaren uit naar complexere gevoelens en reflectie hierop. De leerlijn biedt:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Verwerkingsopdrachten en leergesprekken waarin kinderen hun gevoelens leren herkennen, uiten en begrijpen. • Didactische suggesties voor leerkrachten die expliciet ingaan op emotieregulatie en het begeleiden van sociaal-emotionele interacties. • Oefeningen rondom zelfkennis, zelfbeheersing, omgaan met conflicten en sociale interactie, die allemaal raken aan het leren omgaan met emoties. <p>De gekozen werkvormen, het expliciet oefenen met gevoelens, en de opbouw in complexiteit over de leerjaren heen, maken dat dit aspect veelvuldig en doelgericht terugkomt in de leerlijn.</p>
<p>4. Bewustzijn ontwikkelen van eigen verbale en non-verbale communicatie.</p>			x	<p>De leerlijn stimuleert leerlingen om zich bewust te worden van hun eigen</p>

				<p>manier van communiceren, zowel verbaal als non-verbaal.</p> <p>In diverse lessen en leerdoelen wordt expliciet aandacht besteed aan het herkennen van lichaamstaal, gezichtsuitdrukking, stemgebruik, houding en de impact van communicatie op relaties met anderen.</p> <p>Leerlingen leren onder woorden te brengen hoe hun communicatie overkomt op anderen én reflecteren op hun eigen uitingen in sociale situaties.</p> <p>Hoewel dit niet expliciet verbonden wordt aan een christelijk mensbeeld in de leerlijn zelf, sluit het naadloos aan bij de aanvullende christelijke visie waarin respectvolle, oprechte en verantwoorde communicatie een wezenlijk aspect is van de omgang met medemensen. Vanuit het besef van afhankelijkheid en verbondenheid wordt communicatie niet gezien als puur functioneel, maar als een middel om relaties aan te gaan</p>
<p>5. Vervulling van psychologische basisbehoeften: relatie, competentie en autonomie. Deze drie basisbehoeften zijn niet 'los verkrijgbaar'. Ze moeten altijd in samenhang worden beschouwd. Autonomie vooral zien als 'verantwoordelijkheid nemen'. Wanneer je dat doet met 'oog voor relatie/verbondenheid', is het juist iets wat heel goed past bij een christelijke mensbeeld.</p>			x	<p>In de leerlijn zoals beschreven in het document wordt structureel gewerkt vanuit de drie psychologische basisbehoeften: relatie, competentie en autonomie. Hoewel deze termen niet steeds expliciet als zodanig worden benoemd, liggen ze wel ten grondslag aan het didactisch en pedagogisch ontwerp:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Relatie: Er is veel aandacht voor groepsvorming, veiligheid, verbondenheid, het leren luisteren naar de ander, zorg dragen voor de ander en samen oefenen met sociale situaties. De opbouw van de lessen en de voorbeelden zijn gericht op het versterken van onderlinge relaties en het gevoel ergens bij te horen. • Competentie: Leerlingen reflecteren op wat ze kunnen, oefenen in vaardigheden en worden aangemoedigd om groeitaal te gebruiken. Daarbij worden

			<p>karaktereigenschappen benoemd en uitgediept, wat bijdraagt aan het gevoel van bekwaamheid.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Autonomie: In de vorm van verantwoordelijkheidsbesef, het leren kiezen, zelfreflectie en het nemen van initiatief wordt autonomie functioneel en relationeel ingezet, passend bij het christelijke mensbeeld waarin autonomie verbonden is met rentmeesterschap en verantwoordelijkheid. <p>De leerlijn benadrukt bovendien dat deze basisbehoeften in samenhang moeten worden beschouwd. Bijvoorbeeld: het oefenen in autonomie vindt altijd plaats binnen het kader van relaties (samen leven en leren) en het leren omgaan met grenzen – zowel van jezelf als van de ander.</p>
<p>6. Aandacht voor en benoemen van schurende polariteiten tussen bijvoorbeeld autonomie en relatie. Soms is nadruk op zelfzorg bijvoorbeeld belangrijk en soms meer aandacht op zorg voor de ander. Elk kind heeft daarin iets anders te leren en soms verschilt het per moment wat er nodig is, hoe kunnen kinderen daarin 'phronesis' (praktische wijsheid) ontwikkelen?</p>		x	<p>In de leerlijn wordt wel gesproken over het ontwikkelen van vaardigheden die raken aan <i>relatie</i> en <i>autonomie</i>, zoals zelfvertrouwen, verantwoordelijkheid, samenwerken en communiceren. Ook komt het thema 'zelfzorg en zorg voor de ander' impliciet terug in lessen over emoties, grenzen aangeven en hulp bieden.</p> <p>Het expliciet benoemen of thematiseren van schurende polariteiten bijvoorbeeld dat autonomie soms kan botsen met verbondenheid, of dat het wijs is om te schakelen tussen zelfzorg en zorg voor de ander, komt niet concreet terug in de beschreven leerlijn. Ook het expliciete concept van 'phronesis' of <i>praktische wijsheid</i> als ontwikkelingsdoel of leeruitkomst wordt niet benoemd, noch vertaald naar leerdoelen of lessen.</p> <p>Er is in de leerlijn dus enige aandacht voor de onderliggende thema's, maar niet in de expliciete en integrale vorm waarin deze stelling ze benoemt. Daarom is de meest passende keuze:</p>

				wordt een beetje aandacht aan besteed.
--	--	--	--	--

11. Welke waarden komen (mogelijk zonder dat ze als waarde benoemd worden) in welke mate terug in de lessen?

	Wordt geen aandacht aan besteed	Wordt een beetje aandacht aan besteed	Wordt veel aandacht aan besteed	Omschrijf hier je voorbeelden en/of geef je toelichting:
1. Barmhartigheid (ik leef mee met een ander en help een ander)		x		<p>In de leerlijn is barmhartigheid als waarde niet expliciet benoemd, en ook niet onder die noemer thematisch uitgewerkt. Toch zijn er verschillende elementen in de leerlijn waar meelevendheid, hulpvaardigheid en rekening houden met de ander impliciet aan bod komen.</p> <p>Bijvoorbeeld:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Binnen de lijn 'Omgaan met elkaar' komen onderwerpen als samenwerken, elkaar helpen en conflicten oplossen terug. Deze kunnen vormen van barmhartigheid ondersteunen. • In lesdoelen rondom sociaal gedrag worden vaardigheden geoefend zoals luisteren naar elkaar, respect tonen en helpen, vooral in onderbouw en middenbouw. • In het domein 'Omgaan met verschillen' wordt gekeken naar inclusiviteit en sociale betrokkenheid. <p>Wat ontbreekt, is een verdiepende verkenning van de innerlijke houding van barmhartigheid: het leren meeleven vanuit compassie, het oefenen in vergevingsgezindheid of het zien van de ander in diens kwetsbaarheid — waarden die vanuit een christelijk mensbeeld sterker kunnen worden benadrukt.</p>

				Daarom is de beoordeling: "wordt een beetje aandacht aan besteed", met de kanttekening dat deze waarde in de huidige leerlijn vooral functioneel en gedragsmatig wordt aangeraakt, maar niet filosofisch of levensbeschouwelijk is verankerd.
<p>2. Zelfbeheersing (ik kan nee zeggen tegen mezelf) Matigheid (Ik doe niet alles wat kan. Ik kies bewust) Koppeling met tevredenheid en geduld</p>			x	<p>In de leerlijn wordt sterk ingezet op het leren herkennen van eigen impulsen, het oefenen van keuzegedrag en het ontwikkelen van innerlijke rust en reflectie. Zo worden leerlingen door de lessen bijvoorbeeld uitgedaagd om:</p> <ul style="list-style-type: none"> • stil te staan bij eigen handelen, • gevoelens te herkennen en er met afstand naar te kijken, • zich bewust te worden van wat helpend of niet-helpende gedachten zijn, • keuzes te maken vanuit waarden in plaats van impulsen of sociale druk. <p><i>De leerdoelen rondom zelfregulatie en karakterontwikkeling</i> bevatten elementen van matigheid en zelfbeheersing, ook al worden deze termen niet altijd letterlijk gebruikt. Het oefenen van vaardigheden als 'wachten', 'nadenken voor je doet' en 'verantwoordelijkheid nemen voor keuzes' sluit bovendien aan bij het ontwikkelen van tevredenheid en geduld. De koppeling met een christelijk mensbeeld wordt in het document zelf niet gemaakt, maar de inhoud is er goed mee te verbinden — zeker wanneer je als school bewust kiest voor een waardengerichte insteek.</p>
<p>3. Rechtvaardigheid, gekoppeld aan Eerlijkheid (ik ben eerlijk en geef anderen wat van hen is)</p>			x	<p>In de leerlijn komt rechtvaardigheid op meerdere momenten expliciet en impliciet naar voren:</p> <ul style="list-style-type: none"> • In de beschrijving van leerdoelen en werkvormen binnen de leerlijn Burgerschap (m.n. domein 3 en 4) ligt nadruk op eerlijk delen, opkomen voor de ander, en zien van perspectieven buiten jezelf. • Thema's als samen verantwoordelijk zijn voor een veilige groep, het bespreken van (on)rechtvaardige situaties, en het oefenen met meningsverschillen en argumenten dragen bij aan het ontwikkelen van rechtvaardigheidsgevoel en eerlijkheid. • Daarnaast wordt aandacht besteed aan de morele component van sociale situaties, waarbij leerlingen leren dat eerlijkheid niet altijd eenvoudig is, maar oefening vraagt in het afwegen van belangen, argumentatie en het handelen naar eigen waarden. <p>Hoewel de term "rechtvaardigheid" niet altijd letterlijk wordt genoemd, zijn de doelen en werkvormen rondom moreel oordelen, maatschappelijke verantwoordelijkheid en meningsvorming sterk met deze waarde verweven.</p>

<p>4. Trouw (ik doe wat ik beloof)</p>		x	<p>In de leerlijn wordt trouw als expliciete waarde niet benoemd, maar aspecten ervan komen wél indirect aan bod, zij het beperkt:</p> <ul style="list-style-type: none"> • In onderdelen van van samenwerkingsopdrachten, afspraken in de klas, en het werken aan verantwoordelijkheid nemen voor je eigen handelen, zit een onderliggende oproep tot consistent gedrag en betrouwbaarheid. • In leerdoelen zoals "<i>je houdt je aan de groepsregels</i>" of "<i>je doet wat je hebt afgesproken met de ander</i>", wordt gedrag beschreven dat aansluit bij trouw. • De morele of relationele diepgang van trouw, zoals het innerlijk motief om een belofte na te komen, of trouw blijven aan waarden of mensen in moeilijke omstandigheden, blijft onderbelicht. <p>De waarde komt dus incidenteel en functioneel voor in gedragsverwachtingen, maar wordt niet fundamenteel uitgewerkt als waarde of karaktervorming.</p>
<p>5. Respect (ik blijf vriendelijk naar een ander, ook als die iets anders vindt of doet dan ik) Koppeling met gehoorzaamheid en interesse tonen</p>		x	<p>De waarde respect wordt in de leerlijn op verschillende manieren actief bevorderd, ook al wordt het woord "respect" niet altijd expliciet als waarde benoemd. De praktische uitwerking van de lessen laat duidelijk zien dat dit kernbegrip door de hele leerlijn verweven zit.</p> <p>Concreet in de lessen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • In de lessen ligt veel nadruk op emotieherkenning, beurtgedrag, meningsverschillen overbruggen, rekening houden met elkaar, en luisteren naar elkaars mening. Dit komt bijvoorbeeld terug in activiteiten waarbij kinderen leren zich in de ander te verplaatsen. • Er zijn lessen die gaan over "ik en de ander", waarbij kinderen oefenen met het uiten van hun mening op een respectvolle manier, en leren dat mensen verschillend mogen denken en voelen • In de rubriek "denken, voelen, doen" leren kinderen reflecteren op hun gedrag, ook in relatie tot de ander. Dit stimuleert morele afwegingen in sociaal contact. <p>Koppeling met gehoorzaamheid en interesse tonen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • De lessen bieden ruimte aan inzicht in regels en grenzen, waarbij kinderen leren dat luisteren naar anderen (zoals leerkrachten of klasgenoten) een vorm van sociale vaardigheid is. • Ook het leren luisteren naar de mening van de ander (zonder direct te oordelen) wordt nadrukkelijk geoefend. Er is aandacht voor nieuwsgierigheid naar elkaars gevoelens en gedragingen, wat aansluit bij 'interesse tonen' als uitingsvorm van respect. <p>In relatie tot het christelijk mensbeeld (ter aanvulling, niet in leerlijn zelf)</p>

				<p>Hoewel het christelijk mensbeeld niet expliciet in de leerlijn is opgenomen, sluit de vormgeving van deze waarde goed aan bij christelijke noties van respect voor de ander als medemens, bescheidenheid, en luisteren naar wat de ander beweegt, ook wanneer die ander verschilt van jou.</p>
<p>6. Vrede/vreedzaamheid, Vriendelijkheid (concretisering van naastenliefde)</p>			x	<p>Vrede en vreedzaamheid als sociaal leerdoel De leerlijn legt structureel nadruk op het leren samenleven in een groep, met veel aandacht voor hoe leerlingen in harmonie met anderen omgaan, conflicten leren herkennen, en daar op een constructieve manier mee leren omgaan. Bijvoorbeeld:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Leerlingen oefenen in het herkennen van conflicten en het vinden van oplossingen waarbij beide partijen tot hun recht komen. Denk aan rollenspellen, samenwerkingsopdrachten, en reflectiemomenten waarin empathie geoefend wordt. • Er wordt geleerd hoe ruzies ontstaan, hoe je die kunt vermijden en oplossen. Er is daarbij aandacht voor het verwoorden van je gevoel zonder de ander te beschuldigen. <p>Vriendelijkheid in concrete lessen en werkvormen</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vriendelijk reageren op anderen, ook als er iets fout gaat of als iemand anders denkt of doet, wordt geoefend in gestructureerde klasgesprekken. • Er is aandacht voor complimenten geven, waardering uitspreken, en het zien van de ander, allemaal concrete gedragingen die vriendelijkheid bevorderen. • Bij het bespreken van sociale situaties worden leerlingen steeds gestimuleerd om rekenschap te geven van het effect van hun gedrag op anderen. <p>Voorbeelden uit de lessen</p> <ul style="list-style-type: none"> • In lessen waarbij kinderen oefenen met het delen van materialen, op je beurt wachten, of samen iets bouwen of bespreken, zit impliciet én expliciet de boodschap van vreedzaam samenleven. • Activiteiten met kringgesprekken en rollenspellen helpen bij het inoefenen van vriendelijke communicatie, het tonen van geduld en het zoeken naar verbinding. <p>In relatie tot het christelijk mensbeeld Hoewel het begrip "naastenliefde" als zodanig niet genoemd wordt in de leerlijn, zijn de praktische gedragingen die eruit voortvloeien (vriendelijkheid, zorg voor de ander, constructieve omgang met verschil, het herstellen van vrede) nadrukkelijk aanwezig. Ze vormen een krachtige verbinding met het christelijke ideaal van vreedzaam samenleven in gemeenschap met anderen.</p>

<p>7. Verantwoordelijkheid (ik kan uitleggen wat ik doe. Ik voel me verantwoordelijk tegenover God en mijn naasten) Koppeling met moed</p>		x	<p>In de leerlijn Zie eens komt het thema verantwoordelijkheid sterk terug in meerdere lessen en leerlijnen, al wordt het niet altijd expliciet benoemd als “verantwoordelijkheid”. Het gaat dan met name over het leren herkennen van eigen gedrag, het nemen van initiatief, het omgaan met de gevolgen van eigen handelen, en het leren bijdragen aan het groepsproces.</p> <ul style="list-style-type: none"> • In de lessen over besluiten nemen leren kinderen dat keuzes gevolgen hebben, en dat het belangrijk is na te denken over wat goed is om te doen, een directe link met verantwoord gedrag. • In het blok over emotieregulatie leren kinderen hoe ze zichzelf tot rust kunnen brengen en verantwoordelijkheid nemen voor hoe ze met spanningen omgaan. • In sociale contexten, bijvoorbeeld samenwerken, conflictoplossing en empathie, wordt expliciet gevraagd naar hoe kinderen kunnen bijdragen aan een prettige sfeer en hoe ze anderen kunnen helpen of ondersteunen. Dit impliceert verantwoordelijk gedrag tegenover de ander. • De instructies stimuleren reflectie en zelfinzicht: “Wat zou jij doen?”, “Hoe kun je dit de volgende keer anders aanpakken?” hiermee worden kinderen begeleid om eigenaarschap te ontwikkelen voor hun denken en doen. <p>Hoewel er geen directe verwijzing is naar verantwoordelijkheid tegenover God (zoals in het christelijke mensbeeld), sluit het gedachtegoed rondom verantwoordelijkheid nemen voor jezelf en de ander daar goed op aan. Zeker als deze inhoud op een christelijke school verder wordt ingebed, is de leerlijn daarin bruikbaar en aanvullend.</p>
<p>8. Rentmeesterschap (ik ga goed om met de spullen van mezelf en anderen) koppeling met aandacht, verwondering</p>		x	<p>In het document komt de waarde rentmeesterschap niet expliciet aan de orde, maar bepaalde lessen en activiteiten bieden indirect ruimte voor het ontwikkelen van deze houding. Er zijn bijvoorbeeld lessen waarin aandacht wordt besteed aan:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Zorg voor de omgeving in de context van klasregels of groepsvorming. • Verantwoordelijkheid voor eigen gedrag en de gevolgen daarvan. • Samen leren en omgaan met verschillen, wat kan leiden tot het besef dat je zorgvuldig moet omgaan met wat van jou en van een ander is. <p>De component <i>verwondering</i> en <i>aandacht</i> is minder sterk uitgewerkt, en er is geen expliciete link met bijvoorbeeld de schoonheid van de schepping, duurzaamheid, of het beheren van materialen als onderdeel van een morele opdracht. Dat zou wel passen bij een christelijk mensbeeld waarin zorg voor de aarde (rentmeesterschap) een centrale waarde is.</p>

				Het gedachtegoed rondom rentmeesterschap sluit daarbij aan, zeker als deze inhoud op een christelijke school verder wordt ingebed, is de leerlijn daarin bruikbaar en aanvullend.
9. Nederigheid, zelfverloochening Koppeling met zachtmoedigheid	x			In de leerlijn is geen expliciete of impliciete aandacht te vinden voor nederigheid of zelfverloochening als waarde of als houding. De lessen richten zich overwegend op persoonlijke groei, sociale interactie, het leren kennen van eigen emoties, en het oefenen van sociale vaardigheden. Hoewel er hier en daar aandacht is voor 'rekening houden met anderen', gaat het daarbij vooral om sociaal wenselijk gedrag (zoals samenwerken, luisteren, of vriendelijk zijn), en niet om het bewust loslaten van het eigen gelijk, dienstbaarheid, of het plaatsmaken voor de ander vanuit een bescheiden of zachtmoedige houding. De term <i>zachtmoedigheid</i> , in christelijke zin verbonden met het in toom houden van kracht, het kiezen voor vrede en het dienen van de ander, is niet terug te vinden, noch als woord, noch in thematiek. De lessen gaan meer over het vinden van je plek binnen een groep, en het ontwikkelen van zelfvertrouwen, dan over de innerlijke houding van nederigheid of bescheidenheid.
10. Vergeving en herstel		x		In de leerlijn worden conflicten tussen kinderen regelmatig benoemd als leerkanalen: denk aan lessen over " <i>ruzies oplossen</i> ", " <i>hoe los je het op als iemand iets doet wat je niet leuk vindt?</i> ", of " <i>hoe maak je het goed?</i> " (bijvoorbeeld in groep 4, les 2.3: ' <i>Het goed maken</i> '). In deze context krijgen begrippen als excuses aanbieden, iets goed maken of samen tot een oplossing komen wél aandacht. Wat ontbreekt is een diepere laag waarin expliciet ruimte is voor: <ul style="list-style-type: none"> • innerlijke processen van vergeving (bijvoorbeeld: het leren loslaten van wrok), • herstel van gebroken relaties als bewust en waardevol proces, • of het leren onderscheiden tussen recht doen, verantwoordelijkheid nemen, en <i>vergeven zonder voorwaarde</i>. De context van vergeving blijft hoofdzakelijk gedragsgericht en sociaal functioneel (je 'maakt het weer goed' zodat je verder kunt), maar mist de spirituele, genadevolle component die in een christelijk mensbeeld centraal staat. Herstel wordt functioneel benaderd, niet relationeel verdiept. Daarom: er wordt wel wat aandacht aan besteed, maar vergeving en herstel zijn geen centrale thematiek.
11. Vreugde, speelsheid, blijdschap, dankbaarheid			x	In de leerlijn is duidelijk zichtbaar dat vreugde en speelsheid een belangrijke rol spelen in de opbouw en didactische werkvormen van de lessen: <ul style="list-style-type: none"> • Speelse werkvormen zoals kringactiviteiten, beweging, liedjes, spel en creatieve opdrachten (bijv. tekenen, toneel, kaartjes maken,

			<p>complimentenslingers) komen in vrijwel elke lesaanpak terug. Deze werkvormen nodigen kinderen uit tot lichte, vrolijke en expressieve betrokkenheid, en bevorderen plezier in het samen doen.</p> <ul style="list-style-type: none"> • De toon van de lessen is overwegend positief, gericht op versterken, waarderen, vieren en samen oefenen. Dat draagt bij aan een sfeer van blijdschap en bevestiging. • In lessen zoals “Wat maakt je blij?”, “Dit is een feestje waard!” of het schrijven van complimenten wordt actief gewerkt aan het bewust worden van positieve emoties en dankbaarheid. • In de reflectiemomenten wordt ruimte gemaakt om mooie momenten te delen, wat de nadruk legt op het opmerken van vreugdevolle gebeurtenissen. <p>Conclusie: Hoewel deze waarden nergens als expliciete lesdoelen of kernwaarden benoemd worden, is het doordringen van vreugde, speelsheid en dankbaarheid als onderliggende pedagogische grondtoon sterk aanwezig. Daarom past de waardering “<i>veel aandacht aan besteed</i>”.</p>
12. Vrijheid onder Gods gezag	x		<p>Hoewel er in de leerlijn wel aandacht is voor <i>persoonlijke ontwikkeling, zelfreflectie en keuzes maken</i>, ontbreekt de expliciete of impliciete verwijzing naar het <i>leven in vrijheid onder Gods gezag</i>, zoals dat binnen een christelijk mensbeeld centraal staat. De lessen zijn vooral gericht op vaardigheden, sociaal-emotionele ontwikkeling en burgerschap, en niet op het relationeel-afhankelijke karakter van vrijheid zoals dat theologisch wordt verstaan, namelijk dat echte vrijheid ontstaat binnen de kaders van verantwoordelijkheid ten opzichte van God en medemens. Er wordt bijvoorbeeld niet gesproken over het <i>bevrijdende karakter van gehoorzaamheid of vrijheid als vrucht van toewijding aan het goede</i>. Ook worden morele of geestelijke kaders niet als richtinggevend benoemd in het leerproces.</p>

13. Ik-jij-wij:

- a. Waar ligt de focus in de methode?

Centrale focus: **van zelfinzicht naar samenleven**

De leerlijn legt een duidelijke ontwikkelingslijn bloot die zich beweegt van ‘ik’ naar ‘jij’ en vervolgens naar ‘wij’. Deze geleidelijke verschuiving is structureel zichtbaar in de opbouw van de lessen en thematiek per leerjaar. De leerlijn is gericht op het versterken van sociaal-emotionele vaardigheden in de context van relaties, groep en samenleving. Hoewel deze drieslag niet expliciet als didactisch model benoemd wordt, vormt zij in de praktijk wel degelijk de onderliggende lijn.

Fase 1 **Ik: Zelfbewustzijn en persoonlijke groei**

De leerlijn begint bij het individu: het kind als lerende persoon. In de lessen ligt veel nadruk op:

- Zelfkennis (herkennen van gevoelens, kwaliteiten, gedrag)
- Zelfsturing en emotieregulatie
- Eigen keuzes maken en daar verantwoordelijkheid voor dragen

Voorbeelden hiervan zijn terug te vinden in lessen over emoties, impulsen herkennen, fouten maken, en trots zijn op jezelf. Ook het thema 'ik en mijn lichaam' of 'hoe reageer ik op iets moeilijks' past hierin. Doel in deze fase: Het kind leert zichzelf kennen en hanteren in allerlei situaties.

Fase 2 **Jij: Relaties en interactie**

Vervolgens verschuift de aandacht naar de ander: hoe je met verschillen omgaat, hoe je rekening houdt met anderen, en hoe je vriendschappen of conflicten vormgeeft. Denk aan:

- Luisteren naar een ander
- Je verplaatsen in gevoelens en perspectieven van anderen
- Samenwerken en op een goede manier ruzies oplossen

De lessen stimuleren empathie, vriendelijke omgang en het herkennen van sociale signalen. Ook non-verbale communicatie en grenzen stellen komen aan bod.

Doel in deze fase: Leren leven met de ander op een respectvolle, betrokken manier.

Fase 3 **Wij: Samenleven in gemeenschap**

Ten slotte verschuift het perspectief naar het groepsniveau: de klas, de gemeenschap, en de samenleving. Leerlingen reflecteren op hun plek binnen een groep en hoe gezamenlijke waarden en verantwoordelijkheden eruitzien. Thema's als:

- Samen zorgen voor een veilige klas
- Groepsgevoel en inclusief denken
- Samen werken aan oplossingen, regels en afspraken
- Verantwoordelijkheid nemen voor de groep

Hoewel deze fase minder dominant aanwezig is dan 'ik' en 'jij', vormt ze het natuurlijke eindpunt van de ontwikkeling. De leerlijn voedt zo de sociale cohesie en burgerzin.

Doel in deze fase: Bijdragen aan een positieve, gedeelde gemeenschap waarin ieder ertoe doet.

Conclusie:

De focus in de leerlijn ligt op een geleidelijke, doelgerichte ontwikkeling van het ik-bewustzijn naar het samen leren leven met anderen. De 'ik-jij-wij'-lijn is niet expliciet benoemd, maar duidelijk impliciet aanwezig in de structuur van de lessen en de thematische opbouw per jaar. Daarmee biedt de leerlijn een solide basis voor relationele en sociale vorming die aansluit bij een christelijk mensbeeld van *relationaliteit, verantwoordelijkheid en gemeenschappelijkheid*.

b. Welke lesinhouden uit de laatste tabel in hoofdstuk 5 komen niet aan bod

De inhouden 9 en 12 worden niet expliciet vermeld maar komen impliciet, in algemene termen en inhouden aan bod.

c. Welke lesinhouden komen in de methode óók aan bod, die niet in de tabel staan?

De leerlijn sluit aan en maakt gebruik van de aandachtspunten van het SLO. De inhouden van het SLO komen allemaal in meer of mindere mate aan bod.

14. Overige opmerkingen:

Wat vind je relevant voor (christelijke) scholen dat ze weten over je methode?

Wat vind je relevant voor (christelijke) scholen dat ze weten over je leerlijn?

De leerlijn legt een stevige basis voor sociaal-emotionele ontwikkeling, waarbij kinderen leren om zichzelf, de ander en de groep beter te begrijpen. Voor christelijke scholen is het waardevol om te weten dat deze leerlijn goed aansluit bij een christelijk mensbeeld.

De ontwikkelaars hebben hun sporen verdiend en hun stappen gezet binnen het Reformatorisch onderwijs en worden gezien als mensen die met respect en eerbied deelnemers van hun trainingen tegemoet treden.

1. Mensbeeld in lijn met christelijke visie

De leerlijn sluit impliciet aan bij het idee dat ieder mens waardevol is, relaties essentieel zijn en ontwikkeling plaatsvindt in verbinding met de ander. Het accent op zelfinzicht (ik), aandacht voor de ander (jij) en verantwoordelijkheid in de gemeenschap (wij) weerspiegelt een relationele visie op de mens die sterk overeenkomt met de Bijbelse opdracht tot naastenliefde, zorg voor de schepping en leven in verbondenheid.

2. Waarden die herkenbaar zijn voor christelijk onderwijs

In de lessen komen – soms onder andere termen – belangrijke waarden terug die christelijke scholen willen overdragen, zoals:

- **Vreedzaamheid en vriendelijkheid** (naastenliefde)
- **Verantwoordelijkheid nemen** (ethisch bewustzijn)
- **Rentmeesterschap** (zorg voor spullen, omgeving en relaties)
- **Zachtmoedigheid en nederigheid** (in contact met jezelf en de ander)
- **Vergeving en herstel** (leren omgaan met conflicten en fouten)
- **Dankbaarheid en vreugde** (openstaan voor het goede)

Deze waarden kunnen door scholen met eigen accenten explicieter verbonden worden aan Bijbelse principes, zonder dat de leerlijn in strijd is met die uitgangspunten.

3. Speels, concreet en kindgericht

De leerlijn nodigt uit tot speelse reflectie, gesprek en oefening in sociale situaties. Dit sluit goed aan bij het pedagogisch klimaat dat veel christelijke scholen nastreven: een veilige plek waar kinderen mogen groeien, fouten mogen maken, zichzelf mogen zijn en leren leven in verbondenheid.

4. Ruimte voor verdieping

De lessen zijn compact en praktisch, maar laten ruimte om als leerkracht – indien gewenst – met een christelijke bril te verdiepen of verbinden aan Bijbelverhalen, weekopeningen of thema's rond geloof en levensbeschouwing. De leerlijn vormt zo een bruikbaar raamwerk dat flexibel inzetbaar is binnen een Reformatorische schoolcultuur.

BIJLAGE 1

Kerdoelen primair onderwijs versie zomer 2025

Burgerschap (19 en 21) + mens en maatschappij (25-28)

(Die december 2025 zijn goedgekeurd door de tweede kamer)

In onderstaande kerndoelen is met een arcering aangegeven door de uitgever aan welke deelaspecten van de nieuwe kerndoelen de methode aandacht besteedt en/of voor welke deelaspecten de methode dekkend is.

KERNDOEL 19: DE SCHOOL GEEFT VORM AAN DE DEMOCRATISCHE OEFENPLAATS.

Burgerschap 19A - De school stimuleert sociale en maatschappelijke competenties van leerlingen.

Het gaat hierbij om:

- aanbieden van kennis en vaardigheden ten aanzien van basiswaarden van de democratische rechtsstaat en de diverse samenleving, gericht op respectvolle omgang;
- stimuleren van sociale vaardigheden en kritische denkvaardigheden;
- stimuleren van respectvolle communicatie, offline en online;
- aanbieden van activiteiten die sociale cohesie en actief burgerschap stimuleren.

Aanvulling:

Zie eens stimuleert:

- Sociale en communicatieve vaardigheden
- Respectvolle communicatie
- Samenwerking
- Positieve groepsdynamiek
- Actieve betrokkenheid bij elkaar

De methode koppelt deze vaardigheden niet expliciet aan het begrip “democratische rechtsstaat”, maar draagt wel aantoonbaar bij aan de sociale competenties die hiervoor noodzakelijk zijn.

Conclusie:

Zie eens geeft ruime aandacht aan 19A, impliciet binnen de SOVA-structuur.

KERNDOEL 20: DE LEERLING LEERT OVER SAMENLEVEN IN EEN DEMOCRATISCHE RECHTSSTAAT.

Burgerschap 20A - De leerling redeneert over het belang van basiswaarden van de democratische rechtsstaat.

Het gaat hierbij om:

- beschrijven van de betekenis van basiswaarden van de democratische rechtsstaat: vrijheid, gelijkwaardigheid en solidariteit;

- beschrijven hoe de Grondwet, kinder- en mensenrechten basiswaarden van de democratische rechtsstaat mogelijk maken;
- redeneren over hoe vrijheid, gelijkwaardigheid en solidariteit met elkaar op gespannen voet kunnen staan;
- ervaringen opdoen met het voeren van dialogen, omgaan met conflicten en gelijkwaardige behandeling;
- herkennen en benoemen hoe basiswaarden van de democratische rechtsstaat een rol spelen in de samenleving en het eigen leven.

aanvulling: waarden als:

- Gelijkwaardigheid (OK/OK-principe)
- Autonomie (zelfinzicht en zelfregulatie)
- Solidariteit (tutoring, hulpvaardigheid)

zijn sterk aanwezig in pedagogische uitwerking.

De termen “vrijheid van meningsuiting”, “rechtsstaat” en spanningsvelden tussen basiswaarden worden niet expliciet als maatschappelijk concept behandeld.

Conclusie:

Indirect aanwezig, niet expliciet als burgerschapsthema uitgewerkt.

Geen groen dus, daarom een tussenkleur gekozen

Volgens het waarderingskader van de onderwijsinspectie gaat het bij de basiswaarden van de democratische rechtsstaat om de volgende aspecten:

De basiswaarde vrijheid wordt bevorderd door aandacht voor vrijheid van meningsuiting en autonomie. Gelijkwaardigheid wordt bevorderd in de vorm van het gelijkheidsbeginsel en het afwijzen van discriminatie. Solidariteit wordt bevorderd door verdraagzaamheid, begrip en verantwoordelijkheidsbesef en het afwijzen van onverdraagzaamheid

Burgerschap 20B - De leerling verkent hoe die kan omgaan met diversiteit in de samenleving.

Het gaat hierbij om:

- beschrijven van aspecten van diversiteit: godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, afkomst, geslacht, handicap en seksuele gerichtheid;
- verkennen van de eigen identiteit ten aanzien van aspecten van diversiteit;
- herkennen en benoemen van stereotypering, discriminatie en uitsluiting;
- benoemen van het belang dat mensen elkaar gelijkwaardig behandelen;

- ervaringen opdoen met het omgaan met verschillende perspectieven en ervaringen van anderen, overeenkomsten en verschillen, oordeel uitstellen, omgaan met mogelijkheden en gedrag van anderen.

Zie eens stimuleert:

- Identiteitsontwikkeling
- Reflectie op verschillen
- Waardering van diversiteit in gedrag en persoonlijkheid

Niet expliciet aanwezig:

- Stereotypering en discriminatie als maatschappelijk thema
- Religieuze of seksuele diversiteit als inhoudelijk onderwerp

Conclusie:

Beperkt expliciet, wel sociaal-psychologisch voorbereid.

Geen groen dus, daarom een tussenkleur gekozen

KERNDOEL 21: DE LEERLING DOET ERVARINGEN OP MET DEMOCRATISCHE EN MAATSCHAPPELIJKE BETROKKENHEID.

Burgerschap 21A - De leerling verkent mogelijkheden om democratisch te handelen.

Het gaat hierbij om:

- beschrijven hoe je door middel van inspraak, verkiezingen en vertegenwoordiging invloed kunt uitoefenen;
- ervaringen opdoen met inspraak en besluitvorming;
- ervaringen opdoen met het uitdrukken van eigen standpunten, luisteren naar argumenten van anderen, compromissen sluiten en omgaan met de uitkomsten van besluitvormingsprocessen;
- benoemen welke bijdrage de leerling zelf levert aan democratisch handelen.

Burgerschap 21B - De leerling verkent mogelijkheden om bij te dragen aan de samenleving.

Het gaat hierbij om:

- benoemen van taken, rollen, rechten en plichten van jezelf en anderen in de samenleving;
- onderzoeken van maatschappelijke initiatieven, bewegingen en organisaties en de middelen die zij aanwenden om bij te dragen aan de samenleving of veranderingen in de samenleving teweeg te brengen;
- verkennen van actuele, maatschappelijke en duurzaamheidsvraagstukken;
- ervaringen opdoen met verantwoordelijkheid nemen voor en bijdragen aan het welzijn van anderen;

- verkennen van mogelijkheden om vanuit eigen idealen bij te dragen aan de samenleving, nu en in de toekomst.

Zie eens oefent:

- Luisteren naar elkaar
- Hulp vragen en geven
- Samen oplossingen bedenken
- Samenwerken in werkvormen

Niet expliciet aanwezig:

- Formele besluitvormingsprocessen
- Democratische procedures

Conclusie:

Sociaal voorbereid, niet expliciet democratisch uitgewerkt.

Geen groen dus, daarom een tussenkleur gekozen

KERNDOEL 25: DE LEERLING ONDERZOEKT VRAAGSTUKKEN OVER MENS EN SAMENLEVING

Mens en maatschappij 25A - De leerling analyseert maatschappelijke verschijnselen en ontwikkelingen en benoemt waarden en belangen.

Het gaat hierbij om:

- analyseren aan de hand van overeenkomsten en verschillen, continuïteit en verandering, en oorzaken en gevolgen;
- benoemen van de schaalniveaus waarop verschijnselen zich voordoen;
- onderscheiden van perspectieven van personen en groepen en van geografische, historische en economische invalshoeken;
- benoemen van waarden en belangen van mensen en groepen;
- redeneren over de samenleving van de toekomst.

Mens en maatschappij 25B - De leerling onderzoekt maatschappelijke vraagstukken.

Het gaat hierbij om:

- vraagstukken: duurzame ontwikkeling, historische herinnering, rechtvaardige verdeling, en participatie en inclusie;
- verkennen van vraagstukken vanuit geografische, historische en economische invalshoeken en perspectieven van belanghebbenden;
- gebruiken van relevante bronnen: kaart- en beeldmateriaal, teksten, tabellen en grafieken;
- verbanden leggen tussen mogelijke oplossingen en hun gevolgen voor de samenleving;
- presenteren van mogelijke oplossingen, met gebruik van vaktaal.

25C - De leerling verkent de omgeving van de school vanuit geografische, historische, economische en sociale invalshoeken.

Het gaat hierbij om:

- inventariseren van ruimtegebruik en weergeven in een kaart;
- herkennen en benoemen van erfgoed in de omgeving van de school;
- inventariseren van economische activiteiten, werkgelegenheid en sociale voorzieningen;
- **verkennen welke aspecten van diversiteit zichtbaar zijn;**
- verkennen hoe digitale technologie de omgeving van de school vergroot.

Belangrijk vooraf:

Zie eens is primair een **sociaal-emotionele ontwikkellijn**.

Het is geen methode wereldoriëntatie of maatschappijleer.

De vraag is dus niet: Behandelt Zie eens maatschappelijke thema's inhoudelijk?

maar eerder:

bereidt Zie eens leerlingen voor op het kunnen onderzoeken van maatschappelijke vraagstukken?

Dat onderscheid is cruciaal.

Dat is ook waarom we tot de conclusie komen dat we deze kerndoelen niet groen kunnen arceren.

Wel een analyse op kerndoel 25a, 25b en 25c

25A Analyse van maatschappelijke verschijnselen

Deelaspect 1

Analyseren aan de hand van overeenkomsten en verschillen, continuïteit en verandering, oorzaken en gevolgen

Wat doet Zie eens?

Zie eens leert leerlingen:

- verschillen herkennen (persoonlijkheid, gedrag, behoeften)
- overeenkomsten benoemen
- oorzaak-gevolg in gedrag begrijpen (bijv. distress → gedrag)
- reflecteren op verandering (zelfontwikkeling)

Bijvoorbeeld:

- Distresslessen (oorzaak → emotie → gedrag)
- Zelfbeeld en karaktersterkten
- Tutorrollen en interactiepatronen

Maar Dit gebeurt op **interpersoonlijk niveau**, en niet op **maatschappelijk-historisch niveau**.

Er wordt niet gewerkt met:

- maatschappelijke ontwikkelingen
- historische continuïteit/verandering
- sociale systemen

Conclusie 25A

Cognitieve basisvaardigheid aanwezig, en worden niet toegepast op maatschappelijke verschijnselen

1. Deelaspect 2 **Benoemen van waarden en belangen van mensen en groepen**

Zie eens werkt sterk met:

- psychologische behoeften
- persoonlijke waarden (erkenning, autonomie, harmonie etc.)
- perspectief nemen
- begrijpen waarom iemand reageert zoals hij doet

Dat sluit goed aan bij: inzicht krijgen in belangen en behoeften van mensen.

Maar:

- Er wordt niet expliciet gewerkt met groepen in maatschappelijke zin
- Geen analyse van maatschappelijke belangenconflicten

Conclusie Sterk op individueel en groepsdynamisch niveau maar niet expliciet maatschappelijk

2. Deelaspect 3

Redeneren over de samenleving van de toekomst

Zie eens bevat geen expliciete lessen over:

- toekomstscenario's
- maatschappelijke inrichting
- democratische structuren
- duurzaamheid

De methode draagt indirect bij aan:

- sociaal verantwoord handelen
- empathie
- inclusie

Maar niet aan expliciet toekomstredeneren en is daarmee niet dekkend

25B Onderzoeken van maatschappelijke vraagstukken

3. Thema's:

- Duurzame ontwikkeling
- Historische herinnering
- Rechtvaardige verdeling
- Participatie en inclusie

Duurzame ontwikkeling is niet aanwezig.
Historische herinnering is niet aanwezig als leerdoel.
Rechtvaardige verdeling is niet expliciet aanwezig
Wel: eerlijkheid, rekening houden met elkaar (sociaal niveau).

Participatie en inclusie
Hier raakt Zie eens wél:

- inclusieve groepsvorming
- iedereen mag meedoen
- tutorrollen
- omgaan met verschillen

Maar opnieuw op klasniveau, niet op maatschappelijk niveau.

Conclusie 25B

Alleen participatie/inclusie op sociaal-emotioneel niveau, de overige onderdelen niet aanwezig.

25C. Verkennen van de omgeving van de school
Geografisch, historisch, economisch, sociaal
Diversiteit zichtbaar maken in omgeving

Zie eens bevat:

- geen omgevingsonderzoek
- geen lokale verkenningen
- geen geografische invalshoek

Wel:

- sociaal kijken naar diversiteit in de klas
- verschillen zichtbaar maken in interactie

Maar niet gekoppeld aan:

- wijk
- stad
- samenleving
- religieuze instellingen
- economische verschillen

Conclusie 25C Diversiteit in de klas: ja maar omgevingsverkenning is niet aanwezig.

KERND OEL 26: DE LEERLING VERKENT GEOGRAFISCHE VERSCHIJNSELEN.

[Wordt niet verder uitgeschreven in dit document dat vooral gaat over sociale vaardigheden en burgerschap]

KERNDOEL 27: DE LEERLING VERKENT GEOGRAFISCHE VERSCHIJNSELEN.

[Wordt niet verder uitgeschreven in dit document dat vooral gaat over sociale vaardigheden en burgerschap]

KERNDOEL 28: DE LEERLING VERKENT HOE MENSEN MET ELKAAR SAMENLEVEN.

Mens en maatschappij 28A - De leerling verkent economische keuzes van mensen en mogelijke gevolgen.

[Wordt niet verder uitgeschreven in dit document dat vooral gaat over sociale vaardigheden en burgerschap]

Mens en maatschappij 28B - De leerling verkent invloed en macht in de samenleving.

Het gaat hierbij om:

- verkennen hoe macht binnen verschillende staatsvormen wordt uitgeoefend;
- verkennen van de rol van overheden op lokaal, provinciaal en nationaal schaalniveau;
- benoemen hoe justitie en politie uitvoering geven aan rechtspraak en handhaving;
- verkennen van de invloed van (sociale) media en bedrijven op meningen en gedrag van mensen;
- verkennen op welke manieren mensen elkaar kunnen beïnvloeden.

Mens en maatschappij 28C - De leerling beschrijft hoe mensen omgaan met diversiteit in de samenleving.

Het gaat hierbij om:

- uitleggen dat er verschillen bestaan tussen mensen op het gebied van godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, afkomst, geslacht, handicap en seksuele gerichtheid;
- uitleggen dat er verschillen bestaan tussen mensen op het gebied van lichamelijke en cognitieve mogelijkheden, cultuur en taal;
- beschrijven hoe waarden en gebruiken tussen mensen van elkaar kunnen verschillen;
- beschrijven van diversiteit op het gebied van godsdienst en levensovertuiging: jodendom, christendom, islam, hindoeïsme, boeddhisme en humanisme;
- beschrijven hoe mensen met stereotypering, vooroordelen, racisme en discriminatie andere mensen uitsluiten;
- benoemen hoe mensen inclusie vormgeven.

De leerling beschrijft hoe mensen omgaan met diversiteit in de samenleving

Zie eens besteedt structureel aandacht aan:

- Verschillen tussen mensen (persoonlijkheid, behoeften, kwaliteiten)
- Inclusieve omgangsvormen
- Waarderen van verschillen
- Zelfbeeld en identiteit

- Positieve groepsvorming

Zie eens behandelt diversiteit primair vanuit een **sociaal-psychologisch perspectief** (verschillen in karakter, gedrag, voorkeuren).

De methode behandelt niet expliciet:

- Religieuze diversiteit (jodendom, christendom, islam, etc.)
- Seksuele diversiteit als maatschappelijk thema
- Politieke gezindheid
- Racisme/discriminatie als maatschappelijk verschijnsel

Conclusie:

Zie eens is **dekkend op het niveau van sociale omgang met verschillen**, maar **niet expliciet inhoudelijk-maatschappelijk dekkend** voor alle onderdelen van 28C.

Mens en maatschappij 28D - De school draagt bij aan de sociale en emotionele ontwikkeling van leerlingen en bevordert respectvolle omgang met anderen.

Het gaat hierbij om:

- aandacht schenken aan emoties en het omgaan met emoties;
- bespreekbaar maken van wensen, grenzen, mogelijkheden en beperkingen;
- stimuleren van veilige sociale omgang, weerbaarheid, samenwerking en conflicthantering;
- aandacht schenken aan relationele en seksuele ontwikkeling;
- bevorderen van respectvolle omgang met seksualiteit en seksuele diversiteit.

De school draagt bij aan sociale en emotionele ontwikkeling en bevordert respectvolle omgang met anderen

Zie eens is volledig opgebouwd rondom:

- Emotieherkenning en -regulatie
- Omgaan met distress en zelfmanagement
- Wensen en grenzen bespreekbaar maken
- Complimenten geven en ontvangen
- Samenwerking en conflicthantering
- Veilig groepsklimaat (OK/OK-houding)
- Hulp vragen en hulp bieden (tutoring)

Conclusie:

Zie eens is volledig dekkend voor kerndoel 28D.
Dit vormt de kern van de methode.

KERNDOEL 28E: DE LEERLING NEEMT OP EEN VEILIGE EN VERANTWOORDE WIJZE DEEL AAN HET VERKEER.

[Wordt niet verder uitgeschreven in dit document dat vooral gaat over sociale vaardigheden en burgerschap]

BIJLAGE 2

Vanaf hier volgt een typering van twee lessen van de methode Zie eens waarin de uitgever de lessen heeft getypeerd op basis van het leerplankader.

Geïnteresseerde scholen kunnen een beschrijving van alle lessen opvragen bij de uitgever, indien gewenst.

Leerplankader en Zie eens

Leerlijn *Zie eens* in relatie tot het Leerplankader Christelijke SOVA-methode

1. Inleiding

De leerlijn *Zie eens* is ontwikkeld als doorlopende leerlijn sociaal-emotionele vorming voor groep 1 t/m 8. De leerlijn heeft als doel het versterken van observatievaardigheden van leerkrachten, het verdiepen van zelfinzicht bij leerlingen en het bevorderen van relationele en morele groei binnen de klasgemeenschap.

Deze analyse beschrijft hoe *Zie eens* inhoudelijk en pedagogisch aansluit bij het Leerplankader Christelijke SOVA-methode (2025) en hoe de leerlijn binnen dit kader verantwoord kan worden ingezet in het christelijk onderwijs.

2. Mens- en wereldbeeld

Het leerplankader vertrekt vanuit een christelijk mensbeeld:

ieder kind is geschapen naar Gods beeld, geroepen tot relatie met God, de ander en de wereld, en onderweg in een proces van groei en vorming.

De leerlijn *Zie eens* sluit hierop aan door:

- De waardigheid van elk kind centraal te stellen;
- Uit te gaan van de fundamentele houding “*ik ben OK – jij bent OK*”;
- Groei te benaderen als ontwikkelproces;
- Stressgedrag (distress) te herkennen als uiting van onbalans of onvervulde behoeften;
- Leerlingen te begeleiden naar verantwoordelijkheid en zelfregulatie.

Hoewel de leerlijn het theologisch fundament niet expliciet in iedere les benoemt, is de onderliggende pedagogiek consistent met het christelijk mensbeeld: ieder kind is waardevol, ontwikkelbaar en bedoeld om in relatie te leven.

3. Pedagogische uitgangspunten

Het leerplankader benadrukt:

- Relationele pedagogiek
- Pedagogisch optimisme
- Nieuwe autoriteit (nabijheid, verantwoordelijkheid, voorbeeldgedrag)
- Vorming van hoofd, hart en handen

De opbouw van elke lesperiode in *Zie eens* sluit hier nauw bij aan:

1. ZelfinZicht (leerkrachtreflectie)
2. Observatie van leerlingen
3. Spiegelverhaal en klassengesprek

4. Activiteit en individuele ontmoeting

Deze vaste structuur bevordert:

- Reflectie bij de leerkracht;
- Relationele nabijheid;
- Dialogisch leren;
- Handelingsgericht werken;
- Individuele begeleiding.

De leerkracht fungeert nadrukkelijk als model, begeleider en relationele professional. Daarmee operationaliseert de leerlijn de pedagogische visie van het leerplankader op concreet niveau.

4. Waarden en deugdevorming

Het leerplankader benoemt expliciet christelijke kernwaarden zoals:

- Liefde
- Verantwoordelijkheid
- Rechtvaardigheid
- Barmhartigheid
- Trouw
- Zelfbeheersing
- Wijsheid
- Moed
- Dankbaarheid

Binnen *Zie eens* worden deze waarden geoefend via thema's zoals:

- Omgaan met distress → zelfbeheersing
- Karaktersterkten → rentmeesterschap en dankbaarheid
- Tutoring → dienstbaarheid en liefde
- Percepties → wijsheid en rechtvaardigheid
- Motiveren → verantwoordelijkheid
- Communicatie → waarheid en helderheid
- Psychologische behoeften → zorg en barmhartigheid

De waarden zijn in de leerlijn functioneel en gedragsgericht uitgewerkt. Zij kunnen binnen een christelijke schoolcontext expliciet verbonden worden aan Bijbelse noties en geloofstaal.

De leerlijn biedt hiervoor ruimte zonder dwingend te zijn in vorm of denominatie.

5. Ontwikkelingslijnen (IK – JIJ – WIJ/WERELD)

Het leerplankader werkt met drie samenhangende ontwikkelingsgebieden:

- IK (identiteit, zelfinzicht)
- JIJ (relatie en empathie)
- WIJ/WERELD (gemeenschap en verantwoordelijkheid)

De structuur van *Zie eens* weerspiegelt deze driedeling:

- ZelfinZicht → IK
- Observatie & ontmoeting → JIJ
- Groepsactiviteiten & tutoring → WIJ/WERELD

Leerlingen ontwikkelen:

- Zelfkennis
- Emotieregulatie
- Empathie
- Samenwerkingsvaardigheden
- Verantwoordelijkheidsbesef

De leerlijn ondersteunt daarmee de brede persoonsvorming zoals bedoeld in het leerplankader.

6. Didactische aansluiting

Het leerplankader verwijst naar:

- Ervaringsleren
- Reflectie
- Integratie
- Actieve werkvormen
- Voorbeeldgedrag

De leerlijn bevat:

- Spiegelverhalen (narratief leren)
- Reflectieve vragen

- Coöperatieve werkvormen
- Individuele gesprekken
- Observatie en terugkoppeling
- Portfolio-ontwikkeling

De methodiek is consistent, cyclisch en handelingsgericht. Hierdoor ontstaat samenhang tussen theorie, ervaring en praktijk.

7. Doorlopende leerlijn en systematiek

De leerlijn:

- Omvat 30 lesperiodes per bouw;
- Behandelt jaarlijks 10 lesperiodes;
- Sluit aan bij de SLO-ontwikkelijn sociaal-emotionele vaardigheden;
- Borgt observaties in het leerlingdocument en LVS;
- Kent een herkenbare, herhaalbare lesstructuur.

Hiermee voldoet de leerlijn aan de eisen van systematische en doorlopende vorming.

8. Conclusie

De leerlijn *Zie eens* past inhoudelijk en pedagogisch binnen het Leerplankader Christelijke SOVA-methode.

De leerlijn:

- Operationaliseert relationele pedagogiek;
- Stimuleert deugdevorming;
- Bevordert zelfinzicht en verantwoordelijkheid;
- Ondersteunt gemeenschapsvorming;
- Biedt een structurele doorlopende leerlijn;
- Is goed te verbinden met Bijbelse noties en christelijke identiteit

Lesperiode 1. Groep 1 en 2

Thema: Distress | Praatstok

1. Lesdoel en kernvaardigheden Centraal lesdoel

De les heeft als doel jonge leerlingen te leren hun gevoelens te herkennen en op basaal niveau te reguleren wanneer zij geconfronteerd worden met frustratie, verlies of teleurstelling (bijvoorbeeld iets kwijtraken). Leerlingen ontdekken dat hun eerste reactie niet altijd helpend is en dat zij kunnen leren kiezen voor een constructieve manier van omgaan met spanning.

5. Kernvaardigheden

- Herkennen en benoemen van gevoelens (boos, verdrietig, teleurgesteld).
- Reguleren van primaire stressreacties (bevriezen, vechten, vluchten).
- Hulp vragen of steun accepteren.
- Complimenten geven en ontvangen.
- Reflecteren op eigen gedrag in sociale situaties.

2. Koppeling aan het leerplankader

a) Christelijke waarden Zelfbeheersing

Leerlingen oefenen om boosheid of teleurstelling niet te laten escaleren, maar te zoeken naar een rustige reactie.

6. Liefde

In het verhaal en de gesprekken leren kinderen elkaar waarderen, complimenteren en ondersteunen.

7. Verantwoordelijkheid

Leerlingen worden uitgenodigd verantwoordelijkheid te nemen voor hun eigen reactie op spanning.

b) Ontwikkelijnen IK – JIJ – WIJ/WERELD IK

Bewustwording van eigen gevoelens en stressreacties.

JIJ

Leren hoe je een ander kunt helpen om rustig te worden en waarderen te reageren.

WIJ/WERELD

Bijdragen aan een veilige groeps cultuur waarin fouten bespreekbaar zijn.

c) Interne pedagogische kaders Bijbels onderwijzen

De les richt zich op hart en houding. Emoties worden erkend als onderdeel van mens-zijn en krijgen richting in plaats van correctie alleen.

8. Nieuwe autoriteit

De leerkracht observeert zonder veroordeling en begeleidt leerlingen vanuit nabijheid en verantwoordelijkheid.

9. Ervaringsleren

Via concrete situaties ervaren leerlingen hun reactie, reflecteren daarop en oefenen alternatief gedrag.

d) Relevante kerndoelen

Kerndoel 34 – Zorg dragen voor de psychische gezondheid van zichzelf en anderen.

Kerndoel 37 – Zich gedragen vanuit respect voor algemeen aanvaarde waarden en normen.

3. Inhoudelijke verantwoording

Lesperiode 1 draagt bij aan de fundamenteën van persoonsvorming in de onderbouw. Binnen het christelijk mensbeeld wordt het kind gezien als geschapen naar Gods beeld, met gevoelens, verlangens en kwetsbaarheden. Tegelijkertijd vraagt dit mensbeeld om groei in verantwoordelijkheid

en zelfbeheersing. Deze les sluit hierop aan door jonge leerlingen te begeleiden in het herkennen van hun primaire reacties op frustratie en verlies.

Door het verhaal en de oefensituaties leren leerlingen dat fouten en onverwachte gebeurtenissen leermomenten kunnen zijn. Zij ontdekken dat hun eerste impuls niet bepalend hoeft te zijn voor het vervolg. Dit bevordert innerlijke rust en versterkt zelfregulatie.

De les ondersteunt ook gemeenschapsvorming. Wanneer leerlingen leren hulp te vragen en elkaar te complimenteren, ontstaat een cultuur van veiligheid en wederzijdse zorg. Zo verbindt de les individuele ontwikkeling met verantwoordelijkheid binnen de groep, passend binnen het leerplankader.

4. Bijbelse verbinding Bijbeltekst:

“Een vriendelijk antwoord doet woede bedaren.” – Spreuken 15:1

Deze tekst sluit aan bij het leren kiezen voor een rustige en liefdevolle reactie in plaats van een impulsieve uiting van boosheid.

Lesperiode 2. Groep 1 en 2

Thema: Karaktersterkten | Redden

1. Lesdoel en kernvaardigheden

Centraal lesdoel

Deze lesperiode richt zich op het versterken van het zelfbeeld van jonge leerlingen door het herkennen, benoemen en benutten van karaktersterkten. Leerlingen ontdekken dat zij van elkaar verschillen in mogelijkheden, aanpak en temperament, en dat deze verschillen betekenisvol zijn. Tegelijk leren zij hulp vragen en hulp bieden in concrete situaties.

Het SLO-thema "besef van mezelf; beeld van mezelf" vormt hierbij de onderlegger

10. Kernvaardigheden

- Herkennen en benoemen van eigen sterke eigenschappen.
- Zien en waarderen van verschillen tussen leerlingen.
- Hulp vragen bij spanning of onzekerheid.
- Hulp bieden op een passende manier.
- Oplossingsgericht denken in praktische situaties.
- Reflecteren op eigen gedrag en aanpak.

In het verhaal "Redden" wordt zichtbaar hoe Wisse haar moed en initiatief inzet om Olf te helpen, terwijl Olf leert vertrouwen en hulp te aanvaarden.

In fase 3 oefenen leerlingen oplossingsgericht denken via concrete 'als-situaties', waardoor karaktersterkten observeerbaar worden

2. Koppeling aan het leerplankader

a) Christelijke waarden

Moed

De les benadrukt het durven handelen in spannende situaties, zowel bij het klimmen als bij het bieden van hulp.

11. Liefde

Het helpen van een klasgenoot wordt gepresenteerd als iets waardevols en vreugdevols.

12. Dankbaarheid

Leerlingen leren hun eigen sterke kanten en die van anderen te waarderen.

b) Ontwikkelijnen IK – JIJ – WIJ/WERELD IK

Leerlingen ontwikkelen zelfinzicht: zij ontdekken waarin zij sterk zijn en waar zij hulp bij nodig hebben.

JIJ

Zij leren signalen van spanning bij anderen herkennen en hierop reageren met passende hulp.

WIJ/WERELD

De groep leert dat verschillen complementair zijn en dat samenwerking leidt tot oplossingen.

c) Interne pedagogische kaders Bijbels onderwijzen

De les benadrukt dat verschillen niet toevallig zijn, maar waardevol. Ieder kind brengt unieke kwaliteiten mee.

13. Nieuwe autoriteit

De leerkracht observeert gericht karaktersterkten (fase 1) en voert individuele gesprekken om deze bewust te maken. Er wordt gewerkt vanuit nabijheid en erkenning.

14. Ervaringsleren

Via het verhaal, het klassengesprek en de praktische opdrachten ervaren leerlingen hun eigen aanpak. Reflectie volgt op concrete ervaring.

d) Relevante kerndoelen

Kerdoel 34 – Zorg dragen voor de psychische gezondheid van zichzelf en anderen.

Kerdoel 37 – Zich gedragen vanuit respect voor algemeen aanvaarde waarden en normen.

3. Inhoudelijke verantwoording

Lesperiode 2 sluit nauw aan bij het christelijk mensbeeld waarin ieder kind wordt gezien als uniek geschapen en toegerust met specifieke gaven. Door karaktersterkten zichtbaar te maken, wordt een positief en realistisch zelfbeeld bevorderd. Leerlingen leren dat verschillen geen tekort zijn, maar een kracht binnen de gemeenschap.

Het verhaal van Olf en Wisse laat zien dat moed en voorzichtigheid elkaar aanvullen.

Hierdoor wordt duidelijk dat afhankelijkheid geen zwakte is, maar onderdeel van samenleven. De praktische opdrachten in fase 3 maken karakter zichtbaar in handelen.

Dit versterkt eigenaarschap en betrokkenheid.

De les draagt bij aan persoonsvorming doordat leerlingen leren hun kwaliteiten te herkennen én in te zetten voor anderen. Tegelijk ontstaat een groeps cultuur waarin hulp vragen normaal is en hulp bieden gewaardeerd wordt. Zo verbindt de les individuele ontwikkeling met gemeenschapsvorming en verantwoordelijkheid.

Binnen het leerplankader is deze les goed te verantwoorden omdat zij identiteitsontwikkeling, relationele groei en morele vorming geïntegreerd benadert.

4. Bijbelse verbinding Bijbeltekst

“Wij hebben verschillende gaven, onderscheiden naar de genade die ons gegeven is.” Romeinen 12:6
Deze tekst benadrukt dat verschillen in talent en karakter deel uitmaken van Gods bedoeling. Zij helpt leerlingen begrijpen dat hun sterke kanten niet alleen persoonlijk bezit zijn, maar bedoeld om in te zetten voor elkaar.

15. Gebedsrichting

Dank God voor de talenten die Hij aan ieder kind heeft gegeven. Bid om moed om hulp te vragen en om liefde om anderen te helpen.

Lesperiode 2 – Groep 1 en 2 Thema: Karaktersterkten | Redden

16. Lesdoel en kernvaardigheden Centraal lesdoel

Deze lesperiode richt zich op het ontwikkelen van zelfbesef en zelfbeeld door het herkennen en benutten van karaktersterkten. Leerlingen ontdekken dat zij verschillen in mogelijkheden, temperament en aanpak, en leren trots te zijn op hun eigen kwaliteiten. Tegelijkertijd leren zij kwaliteiten bij anderen te herkennen en te waarderen.

17. Kernvaardigheden

- Herkennen en benoemen van eigen sterke eigenschappen.
- Zien en waarderen van verschillen tussen leerlingen.
- Hulp vragen en hulp bieden.
- Oplossingsgericht denken in concrete situaties.
- Reflecteren op eigen aanpak en gedrag.

In het verhaal over Olf en Wisse wordt zichtbaar hoe verschillende karaktersterkten (bijvoorbeeld voorzichtigheid en moed) elkaar aanvullen

In de activiteitenfase bedenken leerlingen oplossingen voor praktische problemen, waardoor hun natuurlijke kwaliteiten observeerbaar worden

18. Koppeling aan het leerplankader

a) Christelijke waarden Dankbaarheid

Leerlingen leren hun eigen talenten en die van anderen te herkennen als waardevol gegeven.

19. Liefde

Het helpen van een ander, zoals Wisse doet bij Olf, bevordert zorgzaamheid en onderlinge betrokkenheid

20. Moed

Zowel het overwinnen van angst als het hulp bieden vraagt innerlijke moed.

b) Ontwikkelijnen IK – JIJ – WIJ/WERELD IK

Ontwikkeling van zelfkennis: weten waar je goed in bent en wat je nodig hebt.

JIJ

Herkennen hoe klasgenoten verschillen en elkaar kunnen aanvullen; hulp bieden en ontvangen.

WIJ/WERELD

Bijdragen aan een klas waarin verschillen functioneel zijn en gezamenlijk probleemoplossend wordt gewerkt.

c) Interne pedagogische kaders Bijbels onderwijzen

De les benadrukt dat ieder kind unieke gaven heeft ontvangen. Verschillen zijn geen tekortkomingen, maar bedoeld om elkaar te versterken.

21. Nieuwe autoriteit

De leerkracht observeert karaktersterkten zorgvuldig en benoemt deze zonder vergelijking of oordeel. In individuele gesprekken wordt gericht aangesloten bij de eigen energie en kwaliteiten van het kind

22. Ervaringsleren

Via concrete 'als-situaties' oefenen leerlingen probleemoplossend denken. Reflectie volgt op ervaring, waardoor inzicht groeit in eigen sterke kanten

d) Relevante kerndoelen

Kerndoel 34 – Zorg dragen voor de psychische gezondheid van zichzelf en anderen.

Kerndoel 37 – Zich gedragen vanuit respect voor algemeen aanvaarde waarden en normen.

1. Inhoudelijke verantwoording

Lesperiode 2 draagt wezenlijk bij aan identiteitsontwikkeling in de onderbouw. Binnen het christelijk mensbeeld wordt ieder kind gezien als uniek geschapen en toegerust met specifieke gaven. Deze les sluit hierbij aan door verschillen niet te problematiseren, maar te waarderen als onderdeel van Gods bedoeling met ieder mens.

Door het verhaal en de oplossingsgerichte opdrachten leren leerlingen dat karaktersterkten zichtbaar worden in handelen. Angst, moed, creativiteit of zorgzaamheid krijgen betekenis binnen relatie.

Daarmee wordt persoonsvorming concreet: leerlingen leren niet alleen wat zij kunnen, maar ook hoe hun kwaliteiten betekenis krijgen in de ontmoeting met anderen.

De les bevordert tevens gemeenschapsvorming. Wanneer verschillen functioneel worden ingezet, ontstaat wederzijdse afhankelijkheid en respect. Kinderen ontdekken dat hulp vragen geen zwakte is en dat hulp bieden een vorm van verantwoordelijkheid is.

Binnen het leerplankader is deze les passend omdat zij zelfbeeld, relationele ontwikkeling en morele groei verbindt. De focus op karaktersterkten versterkt een positieve pedagogische cultuur waarin kinderen leren hun talenten in te zetten ten dienste van de groep.

2. Bijbelse verbinding Bijbeltekst

“Wij hebben verschillende gaven, onderscheiden naar de genade die ons gegeven is.” – Romeinen 12:6

Deze tekst onderstreept dat verschillen in talent en karakter deel uitmaken van Gods scheppingsorde. Zij helpt leerlingen begrijpen dat hun sterke kanten bedoeld zijn om in te zetten voor anderen.

3. Gebedsrichting

Dank God voor de talenten die Hij aan ieder kind heeft gegeven. Bid om moed om hulp te vragen en om liefde om anderen te helpen.

